

PAPER DETAILS

TITLE: Arsiv Malzemesi Olmus Elektronik Belgelerin Entelektüel Kontrolüne Bilgi-Belge

Uzmanlarinin Yaklasimi: Ulusal Düzeyde Bir Inceleme

AUTHORS: Aygöl Çiçek,Niyazi Çiçek

PAGES: 151-176

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3816336>

Arşiv Malzemesi Olmuş Elektronik Belgelerin Entelektüel Kontrolüne Bilgi-Belge Uzmanlarının Yaklaşımı: Ulusal Düzeyde Bir İnceleme*

Information- Records Experts' Approach to Intellectual Control of Electronic Records that Have Become E-Archive Material: A National Level Review

Aygül ÇİÇEK** , Niyazi ÇİÇEK***

ÖZ

Amaç: Çalışmanın amacı, archive devredilmiş elektronik belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanması olarak da bilinen entelektüel kontrolü sırasındaki uygulamalara bilgi ve belge uzmanlarının yaklaşımını incelemektir.

Yöntem: Dijital çağda düzenleme ve tanımlamanın izi sürülerek, söz konusu uygulamaların elektronik arşiv malzemesi üzerinde nasıl ve ne şekilde gerçekleştirildiğini inceleyen bu çalışmada, nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Bu kapsamda örneklem olarak Türkiye'deki çeşitli örgütlerden belge yönetimi ve arşiv uygulamalarını tecrübe etmiş uzmanlar tespit edilerek saha çalışması gerçekleştirilmiştir. 15 kurumdan 18 katılımcı ile yapılan görüşmelerde katılımcılara 12 soru yöneltilmiştir. Çözümlenen görüşme kayıtlarının, MAXQDA nitel veri analiz programı aracılığıyla içerik analizi yapılmıştır.

Bulgular: Saha çalışmasında e-belgelerin klasik bilgi taşıyıcılarına göre birtakım yeni tanımlama alanlarının ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlar, teknik ve teknolojik özellikler, format yapısı, çözünürlük ve üretildiği yazılım gibi bilgilerdir. Katılımcılar, bu yeni tanımlamaların mevcut üstveri alanlarına eklemeler yapılarak kullanıldığını belirtmişlerdir. Her ne kadar geleneksel arşiv prensiplerinin yeni nesil dijital taşıyıcılarla değiştiği tartışmaları olsa da bilakis bu prensiplere daha çok ihtiyaç olacağı ifade edilmiştir.

Sonuç: Araştırmada, e-belgelerin geleneksellere göre düzenleme farklılığı olduğu, güncel dönemde üretilen birçok verinin arşiv safhasında da kullanıldığı, uygulamalarda dosya düzeyi yanı sıra özellikle belge düzeyinde tanımlama yapmanın yaygınlaştığı, konuya ilişkin olarak Devlet Arşivleri Başkanlığının tanımlama kurallarıyla alakalı daha aktif rol alması gerektiği değerlendirilmiştir. Provenans ve asli düzenin, arşivlenen e-belgelerin delil değerlerinin devamlılığında önemli bir araç olarak görüldüğü, organik bağı koruyup belge hiyerarşisini kurmak için gerekli oldukları kanaati oluşmuştur.

Özgün Değer: Çalışma, e-arşiv hizmeti veren kurumlardaki uygulamalara ilişkin işleyiş ve gereksinimler konusunda ulusal düzeyde durum tespiti yapan ilk örneklerden biridir. Dijital bilgi taşıyıcıları karşısında bilgi-belge uzmanlarının geleneksel arşiv prensiplerine yaklaşımları açığa çıkarılmıştır. Bu makalenin arşivlenen e-belgelerle ilgili çalışmalara katkı yapması umulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Düzenleme ve tanımlama; e-belge; e-arşiv; provenans; asli düzen; entelektüel kontrol; tanımlama standartları; üstveri.

* Bu makale, birinci yazarın tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, tezde kullanılmayan kaynaklardan da faydalanılmıştır.
This article is based on the doctoral thesis completed by the first author. In addition, this study has benefited from sources not used in the thesis..

** Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, Türkiye. E-posta: aygulcicek34@hotmail.com
Ministry of Culture and Tourism, Ankara, Türkiye. Email: aygulcicek34@hotmail.com

*** İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. E-posta: ncicek@istanbul.edu.tr
Istanbul University, Istanbul, Türkiye. Email: ncicek@istanbul.edu.tr

ABSTRACT

Purpose: The aim of the study is to examine the approach of information and record experts to the practices during intellectual control, also known as the arrangement and description of electronic records transferred to the archive.

Method: The qualitative research method was used in this study, which examines how and in what way these practices are implemented on electronic archive materials by tracing the arrangement and description in the digital age. In this context, experts with experience in record management and archive practices from various organizations in Türkiye were determined as a sample, and fieldwork was conducted. 12 questions were asked to the participants in the interviews, with 18 participants from 15 institutions. Content analysis of the deciphered interview records was performed using the MAXQDA qualitative data analysis program.

Findings: During the field study, it was observed that some new arrangement areas of e-records emerged compared to classical information carriers. These are information such as technical and technological features, format structure, resolution, and the software in which it is produced. Participants stated that these new arrangements were used by adding to existing metadata fields. Although there are discussions that traditional archive principles have changed with new-generation digital carriers, it has been stated that these principles will be needed more.

Implications: In the research, it was evaluated that e-records have differences in arrangement compared to traditional ones, many data produced in the current period are also used in the archive phase, descriptions are made at the file and record level in applications, and the State Archives Directorate should take a more active role regarding the description rules. It has been concluded that provenance and original order are important tools in maintaining the evidentiary value of archived e-records. These principles will be needed more to preserve the organic bond and establish the hierarchy of the record.

Originality: The study is one of the first examples of national-level due diligence on the functioning and requirements of practices in institutions providing e-archive services. It has revealed the approaches of information records experts to traditional archive principles in the face of digital information carriers. It is hoped that this article will contribute to studies on archived e-records.

Keywords: Arrangement and description, e-records, e-archive, provenance, original order, intellectual control, description standards, metadata.

Giriş

Bilgi kayıt ortamının kâğıttan elektroniğe taşınmasıyla belge yapısında meydana gelen birtakım değişimlerin, geleneksel metotlar ışığında şekillenen arşiv uygulamalarını etkilediği bilinmektedir. E-belgelerin güncel dönemde üretimi, onaylanması, dağıtımı ve kullanımı; arşiv malzemesi olduktan sonra da özgünlüğünün korunması, delil değerinde devamlılığın sağlanması, belge hiyerarşisinin kurulması ve arşivsel bağın koparılmaması gibi konularda ortaya çıkan birtakım yeni gelişmeler tabii olarak e-arşiv malzemesini de yakından ilgilendirmektedir (TS 13298, 2015, s. 48-50). Tüm bunlar, arşivcilerin bu yeni nesil taşıyıcıların entelektüel kontrolünü sağlarken, *düzenleme ve tanımlama*da yeni yaklaşımlar geliştirmeleri gerekeceğini işaret etmektedir. Uluslararası literatürde farklı düzeyde çalışmalar yapıldığı görülen bu konu, ulusal düzeyde yeterli kadar dikkat çekmemiştir.

Düzenleme ve tanımlama, iki aşamalı bir analitik süreç olarak bilinmektedir. İlk adımda arşivci tarafından bağlamsal bilgi toplanır; ikinci adımda ise bağlamsal bilgi kullanılır (Meehan, 2009). Bununla birlikte tanımlama hem içe hem de dışa dönük olmak üzere ikili bir role hizmet eder. Dâhili olarak, bir arşivin sahip olduğu varlıklar üzerinde entelektüel ve fiziksel kontrolün sağlanıp, tanımlandığı araçlardır. Harici olarak ise kullanıcıların erişimleri sırasında malzemeyi tanıyıp, elde etmeleri için araştırma araçları oluşturulur. Bu ikili rol hem keşif hem de yönetim unsurları içeren tanımlama standartlarında (Records in Context (RIC)¹ gibi) oldukça belirgindir.

¹ International Council of Archives. (2000). *Records in Contexts Conceptual Model*, Version 1.0, (Çevrimiçi), file:///C:/Users/ayg%C3%BCI/Downloads/ric-cm-1.0_0.pdf, 05 Şubat 2024.

Düzenlemenin iki temel prensiple ilişkisi bulunmaktadır ve bu ilişki, aynı zamanda düzenleme ve tanımlamanın amaçlarını yansıtmaktadır. Bunlar, önceden beri bilinen provenans ve asli düzen yaklaşımlarıdır. Bu prensipler, belgelerin üretildiği kaynağı belirleyip, arşivsel baği açığa çıkarmak için kullanılır. Provenans, belgelerin fiziksel ve entelektüel olarak farklı bir kaynaktan gelen materyal ile karıştırılmamasını şart koşar. Başka bir ifadeyle bu ilke, belgelerin oluştuğu kaynağın belirlenip fon, alt fon, seri, alt seri, dosya ve belge gibi elemanları birbiriyle ilişkilendirirken, diğer fonların da bu gruplardan ayrılmasını sağlar. Farklı kökenlere ait belgeleri birbirine karıştırmamak arşivciler için son derece önemlidir. Çünkü belgeler doğdukları kaynağa göre düzenlenmezlerse, orijinallik gibi bazı nitelikler tartışılır hâle gelebilir. Bu yüzden e-belgelerin kaynağının bilinmesinin, orijinalliğin değerlendirilmesinde bir delil değeri aracı olarak görülmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Sağlık, 2022, s. 129-130; Çiçek Akgün ve Çiçek, 2022, s. 50). Asli düzen ise güncel safhada belgelerin ne şekilde düzenlendiğini ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Standart gibi elektronik belge yönetimi prosedürlerinde varlığını koruyan bu iki prensibin, özellikle arşivlenen e-belgelerin kurum arşivleri döneminde de gözetilmesi gerektiğine işaret edilmiştir (TS 13298, 2015, s. 47). Bir fonu meydana getiren malzemeyi yönetebilmek için doğduğu kaynağını, ne amaçla, kimin için, ne zaman, nasıl kullanıldığını ve bulunduğu yere nasıl geldiğini bilmek gerekir. Buna karşın özellikle e-belgeler için belge varlığının ait olduğu dosyada bulunması gerekmediği; ilişkili belgeler farklı lokasyonlarda bulunsun da üst verilerle sağlanacak birliktelik ve kümelemenin aynı amaca hizmet edeceğini savunanlar bulunmaktadır (Michetti vd., 2019, s. 158). Her ne kadar bu tarz fikirleri savunanlar bulunsun da uzun dönem korunmaları sürecinde bu durumun sürdürülebilirliği henüz kesinleşmemiş olup, tartışmalar devam etmektedir. Çünkü dosyalamaya kümeleme denilse de bu işlemde belirli fonksiyon kapsamında yürütülen bir iş bağlamında oluşan belgelerin aynı bağlamda ortaya çıkan diğer belgelerle bütünlük oluşturarak bir dosyada bulunması, bunun da diğer dosyalarla birlikte bir seride yer alması gerektiği bilinir (Çiçek, 2023, s. 283-288). Arşivsel bağın kurulup bütünlüğün sağlanması demek olan bu sürecin, arşiv malzemesi olmuş e-belgelerde lokasyonun sabitlenmesi yerine üst verilerle sağlanacak kümelemeyle uzun dönem nasıl temin edileceği sahada gerçekçi vakalarla açıklanmış değildir (Çiçek, 2023, s. 286). Buradaki iddia, lokasyon üzerinden hareket ederken aslen vaka dosyasına ait olup, konu dosyasıyla da ilişkilendirilebilecek belgelerin fiziki açıdan nasıl konumlandıracağı sorusuna aranan cevaplardan kaynaklanmaktadır. Yani bir belge hem vaka dosyasına ait olan klasörde hem de konu dosyasına ait olan klasörde mi tutulacak sorusu bilgi işlem uzmanlarını düşündürmektedir. Bu nedenle bilgi işlem uzmanları, belgeyi tek bir klasörde tutmanın kendilerini sınırlandırdığını ileri sürmektedir. Belgenin bir iş, fonksiyon ve faaliyetle ilişkisi kurulması gerektiği kendilerine açıklandığında meseleyi kavrayabilenler bunun belgeye eklenecek üst verilerle çözümlenebileceğini ileri sürmektedir. Hatta belgeye seri, alt seri, fonksiyon, iş ve dosya bilgileri zorunlu üst veri olarak eklenirse belgenin nasıl tutulduğunun pek de bir öneminin kalmayacağı düşüncesindedirler. Teknolojik göç ve saklama süresinin güncellenmesi gibi süreçler olmasaydı bu görüşlerinde haklı olabilirlerdi ancak belgeleri dosya özelinde tutmadıklarında yapılacak işlemleri uygulamak zorlaşacağı öngörülmektedir (Sağlık, 2022, s. 200-208). Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse; bugün bir e-faturaların PDF formatında tutulduğunu düşünelim, yarın faturaların formatının değiştirilmesi gerekirse sistemde bunu yapmak için aşırı bir sorgu yazmak lâzım gelecektir. Ancak dosya temelli bir saklama yöntemi benimsenseydi ilgili dosyalar seçilecek ve gerekli teknolojik göç işlemleri yapılarak süreç tamamlanacaktı. Benzer şekilde mevzuatla personel dosyalarının saklama süresinin değiştiğini varsayalım. Dosya temelli bir saklama benimsenmediğinde veri tabanında personel dosyasındaki bütün belgelerin seçilip saklama sürelerinin uzatılmasına ilişkin sorgu oluşturulacaktı. Ancak dosya temelli bir saklama yöntemi tercih edilseydi sadece dosyalar seçilerek saklama süreleri uzatılacaktı. Bu işlem, yine sorgu yazılarak gerçekleştirilecek fakat 100 dosya üzerinde sorgu oluşturmak ile 10.000 belge üzerinde sorgu oluşturmak sistemdeki yük bakımından aynı etkiye

sahip değil. Sorguda işlenecek nesne sayısı arttıkça işlemin maliyeti de artmaktadır. Tüm bunların neticesinde belgeyi dosyasında tutmadan sadece üst verilerle organik bağının kurulacağı iddiasının etkin ve verimli olmayacağını iddia edebiliriz. Ayrıca kümeleme yapılmaya çalışılırken bir iş bağlamında bir araya gelen belgeler, farklı işlere ait belge gruplarıyla karıştırılmadıkları ölçüde belirtilen belge hiyerarşisinin kurulabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir (Çiçek Akgün ve Çiçek, 2022, s. 51).

Bilgi teknolojileriyle ortaya çıkan e-belgelerin değişken yapıları, provenans ve asli düzen prensiplerini tartışmalı hâle getirirken, düzenleme ve tanımlama uygulamalarının da yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü günümüz örgütleri, artık fonksiyonlarını genellikle dijital platformlarda elektronik yollarla gerçekleştirmektedir. Bu durum, Elektronik Belge Yönetimi Sistemlerindeki (EBYS) verilerin hızla büyüyerek devasa boyutlara erişmesine neden olurken, yakın gelecekte de arşivlerin bir veri tsunamisi olarak adlandırılan kontrolsüz belge yığınlarıyla karşı karşıya kalmaları riskini barındırmaktadır. Durum böyle olunca, elektronik arşiv malzemesinin bilgi ve belge varlığını görünür kılmak için daha fazla içerik sunumuna ve daha ayrıntılı tanımlamanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin IBM'in kurumsal web sayfasında yayınlanan içeriğe göre herhangi bir kuruluşun verilerinin tahmini olarak %80-90'ı yapılandırılmamış olup, bunlar her yıl %40-60 oranında büyümektedir. Hatta elektronik belgelerin yönetimi ve blockzinciri gibi konularda yayınları bulunan Victoria Lemieux, yapılandırılmamış verilerin yıllık bileşik olarak belirtilen orandan daha fazla artacağını ileri sürmektedir (Lemieux, 2015, s. 26). Bu gelişmeler göz önüne alındığında, veri ve bilgi akışını anlamlandırmak ve içerik analizi yapmak giderek zorlaşmaktadır. Hızla büyüyen verileri depolamanın ve işlemenin zorluğu şaşırtıcı olmasa da zamanla bunların daha karmaşık hâle geleceği ve daha az yapılandırılacağı öngörülmektedir.

Yaşanan değişimlere bakıldığında, e-arşiv malzemesinin yönetilebilmesi için geleneksel uygulamaların yeterli olduğunu savunmak, günümüzde pek de mümkün görünmemektedir. Her ne kadar e-belgeleri doğdukları kaynağa göre düzenleme gibi prensipler desteklense de pratik çözümler ortaya koymak için yürütülen teknik hizmetler yetersiz kalabilmektedir. 2006 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada e-malzemenin de bulunduğu üniversite arşivlerinin yaklaşık %37'sinin işlenmediği ve dolayısıyla koleksiyonun fiilen kullanıma uygun olmadığı tespit edilmiştir (Prom vd., 2007, s. 159). Düzenleme ve tanımlama göz önüne alındığında, arşivcilerin *büyük veri* çağında entelektüel kontrole ilişkin süreçleri sürdürülebilir kılmak için yeni yaklaşımlar keşfetmesi kaçınılmaz görünmektedir. Örneğin Kanadalı tarihçiler arasında yapılan bir çalışmada katılımcıların %37'si mevcut araştırma araçlarının ihtiyaçları karşılayacak kadar ayrıntılı olmadığını bildirmiştir (Duff vd., 2004, s. 14). Durum böyle olunca, bilimsel araştırma süreçlerini geliştiren yeni araçların üretilmesi gerektiği görülmektedir. Aynı zamanda bu durum, arşivcilerin düzenleme ve tanımlama süreçlerine ilişkin iş yükünü azaltmak amacıyla yapay zekâ, makine öğrenmesi (Çiçek, 2022, s. 226) ve veri görselleştirmesi gibi yöntemlerden de yararlanılması gerektiğini bize işaret etmektedir (Lemieux, 2015, s. 27). Erişimi artırmanın başka bir yolu da hem geleneksel hem de web tabanlı ortamlarda araştırmacıların ihtiyaçlarına yönelik ulusal ve uluslararası tanımlama standartlarının geliştirilmesidir. Tüm bunlarla birlikte arşivcilerin de elektronik ortamda oluşturulan bilginin düzenlemesi ve erişilebilir hâle getirilmesi için tanımlama süreçlerine yönelik farklı yetkinliklere sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır (Hashim ve Mokhtar, 2012, s. 151).

Günümüz araştırmacıları, her ne kadar belgeleri incelemek ve elde etmek için arşivcilerin fiziksel varlığına gereksinim duymasalar da malzemenin erişime açılmasında arşivcilerin entelektüel kontrolüne olan ihtiyaç hâlâ devam etmektedir. Çünkü belgenin görünür kılınması için arşivciler tarafından nitelenip tanımlanması gerekir. Bu yapılırken e-belge gibi yeni nesil bilgi taşıyıcıları teknolojik bakımdan nitelenmeli, yeni üstveri alanlarıyla da desteklenmelidir. Bu çalışmada, e-arşiv malzemesine erişiminin kesintisiz yapılabilmesi için mevcut yöntem, uygulama ve standartların güncellenmesi veya değiştirilmesi gerektiği savunulurken, arşiv hizmetleri yürüten bilgi-belge uzmanlarının konuya ilişkin düşünceleri analiz edilmiştir.

Elektronik Belgelerin Entelektüel Kontrolü

Düzenleme Yaklaşımları

Tasnif, organizasyon ve sınıflandırma kavramlarıyla da açıklanan düzenleme, soyut ya da somut farklı varlık ve temalar üzerinde çalışan birçok bilim sahasının ilgi alanına girmiştir. Temel malzemesi insan düşüncesi bilgi barındıran belge ve yayınlar olan kütüphanecilik, dokümantasyon, arşivcilik ve belge yönetimi gibi disiplinlerde de tasnif sistemleri kullanılmaktadır (Dewey, 1993). Bilginin organizasyonu ile alakalı çalışmaları bulunan Yaşar Tonta düzenlemeyi, bilginin sınıflandırılmasının üç derecesine işaret ederek açıklamaktadır. İlkinde, bilgi barındıran kitap, makale, yazışma ve dosyaların düzenlendiğini ve her varlığın sadece bir sınıf altında yer aldığını; ikincisinde bu varlıkların üstverilerinin sınıflandırıldığını, böylece bir bilgi varlığının farklı sınıflar altında gösterilebildiğini (veri tabanları) ve bu düzenlemelerin de katalogcu ve arşivci gibi uzmanlar tarafından hazırlandığını belirtmiştir. Burada ifade edilen her iki yöntem de taşıyıcı ortamı fiziksel olan malzemeler için geçerlidir. Üçüncüsünde ise fiziki olanların yerine elektronik ortamda yapılandırılmış belgelerin hatta onların “bit”lerinin düzenlendiğine ve üstverilerin herkes tarafından oluşturulabildiğine, diğer taraftan elektronik taşıyıcıların aynı anda çok çeşitli yerde bulunabileceğine vurgu yapmıştır (Tonta, 2012, s. 163).

Bilgi varlıklarının sınıflandırılması olan düzenleme ile kaynaklar organize edilir. Bu organizasyon kütüphane kaynaklarında konu esasına göre yapılırken, belge yönetimi ve arşivcilikte malzemenin üretildiği kaynak ve fonksiyonel ilişki göz önünde bulundurulur. Danışma kaynaklarında da tarif böyledir. Örneğin *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü*'nde düzenleme, “belgelerin kaynak kuruluşunun idari yapısını ve/veya amaçlarını veya işlevlerini yansıtmak üzere, provenans ve asli düzene saygı ilkesi çerçevesinde bir düzene sokulmasıyla ilgili entelektüel (düşünsel) işlemlerdir” şeklinde tarif edilmiştir (1995, s. 30). Her ne kadar güncel birtakım çalışmalarda tanımlama işlemi de katılarak çeşitli tarifler geliştirilse de (Rukancı, Anameriç ve Başar, 2023, s. 48) uygulamada karşılaşılan örnekler bakıldığında düzenlemeyi daha müstakil düşünmek gerektiği değerlendirilmektedir. Kullanıldığı alana göre birçok açıklamanın yapılabildiği düzenleme, arşivcilikte belgelerin doğduğu kaynağa sadık kalmak gibi temel arşiv prensiplerini korumak anlamına gelir (Brunton ve Robinson, 1993, s. 222). Çünkü bağlamından koparıldığı için delil değerini kaybetme riskine karşı belgelerin oluşturuldukları ve kullanıldıkları kontekst ekseninde düzenlemesi gerektiği savunulur (Duranti ve Franks, 2015, s. 21). Her ne kadar arşivcilikte, kütüphanecilikten farklı işlese de bir uygulama yaklaşımı olarak tasnif mantığında temel amaç, koleksiyon üzerinde entelektüel kontrol sağlayıp, araştırmacıya kaliteli hizmet vermektir.

Arşiv koleksiyonu bir iş kapsamındaki idari işlemler sırasında oluşan belge ve dosyalardan meydana geldiği için arşivlerde düzenleme de daha çok fonksiyon kaynaklıdır. Çünkü düzenlenecek belgelerin ait olduğu dosyayla, dosyanın seriyle, serinin fonksiyonla, fonksiyonun ise onu gerçekleştirmekle görevli olan idare yani birim-kurumla organik bağı bulunur. Başka bir deyişle, düzenlemede malzemenin olduğu kaynak esas alınır. Bu sebeple belgelerin teşekkül ettiği kaynağın esas alındığı *provenans* ilkesiyle, ilişkili belgelerin bir iş bağlamında birlikteliğini sağlayan *asli* düzen prensibinin bozulmaması ilkesi, düzenlemede iki temel kaide olarak kabul edilmiştir (Süleymanoğlu, 1997). Bu prensipler uygulanarak arşiv malzemesinin entelektüel değeri korunur. Aynı zamanda malzemenin üretildiği dönemdeki asli düzenine göre de tasnifi yapılır (Schellenberg, 1999, s. 102-103).

Klasik arşiv malzemesi esas alınarak geliştirildiği bilinen bu iki temel prensibin, elektronik ortamda doğan belgeler için uygulanıp uygulanamayacağı tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar, taşıyıcı ortamı teknolojiye dayalı bir malzeme olan e-belgelerin esnek yapısından kaynaklanmaktadır (Mosweu ve Ngoepe, 2021, s. 94). Diğer bir ifadeyle, elektronik ortamın kolay üretilebilir, kopyalanabilir, depolanabilir ve değiştirilebilir özelliğinden dolayı bu prensiplerin düzenlemede yetersiz kalacağı düşünülerek yeni yaklaşımlar geliştirmek

gerektiği saha uzmanlarının gündemini meşgul etmektedir. Özellikle e-belgelerin üretildiği ve işlem gördüğü lokasyonun kolay değişebilir olması, üstverilerle kurulan fonksiyonel ilişkisi dışında bir dosyaya sabitlenmeyip bir örgütün hard diskinde ya da buluttaki veri deposunda bağımsız olarak yer alabilmesi sebebiyle doğdukları kaynak bağlamındaki organik ilişkinin çok da bağlayıcı olamayacağı değerlendirilmektedir (Çiçek, 2023, s. 298). Her ne kadar bu tür değerlendirmeler bulunsun da arşivlenen bir e-belgenin bütünlüğünün bozulmadığını, orijinalliğinin zarar görmeyip ilk üretildiği gibi korunduğunu garanti etmek bir zorunluluktur. Durum böyle olunca, e-belgelerin güncel dönemdeki formatları ile arşiv malzemesi olduklarındaki yapılarının değişmeyip aynı kalmasıyla alakalı önemli referanslardan biri, fonksiyona dayalı organik bağın kopmadığını açıklayabilmektir. Hâliyle arşivlenen bir e-belgenin güvenilirliğinin devam ettirilmesi zorunluluğundan dolayı organik bağ ilişkisi hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden e-belge yönetiminin, geleneksel belge yönetim anlayışıyla aynı olmadığı görüşünde olan uzmanlar bulunsun da provenansın yeni nesil bilgi taşıyıcıları için de uygulanması gerektiği hâlâ savunulmaktadır². Hatta Amerika'da Northern Kentucky Üniversitesinde elektronik arşivler üzerine akademik yayınları bulunan Lois Hamill (2017, s. 107), bu prensibin e-belgeler üzerindeki varlığını devam ettireceğini açıklamıştır.

Diğer taraftan, yeni nesil elektronik taşıyıcıların teşekkül ettiği kaynağı belirlemenin geleneksel taşıyıcılara göre güç olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. E-arşiv belgelerinin çevrimiçi erişime açıldığında provenans ve asli düzenin kullanıcı açısından çok da görünür olmadığını söylemek mümkündür (Zhang, 2014, s. 62). Örneğin Micheal Moss vd. (2018, s. 7), e-arşiv yaklaşımları için elektronikleşme sürecinde meydana gelen değişimler neticesinde ortaya çıkan problemlere dikkat çekerek üstveri, asli düzen ve hatta özgünlüğün bile önceki gücünü koruyamadığını ifade etmişlerdir.

Belgeler, gerçek ya da tüzel kişiye ait iradenin yazılı olarak ortaya konulması ve yürütülen idari bir işlemin kayıt altına alınması için üretilirler. Bu sebeple bir hak, yetki veya sorumluluk içererek faaliyetleri temsil etme özelliğine sahip olan tek malzeme olmaları nedeniyle de delil olarak kullanılırlar. Bilgi-iletişim teknolojileriyle ağ sistemlerinin yaygınlaşması, belge üretiminin temel gerekçelerinden biri olan delil oluşturma amacını değiştirmemiş, buna karşın belirgin bir şekilde asli düzen kavramını ve bunun yeniden nasıl ifade edilebileceğini sınamaya tabi tutmuştur. En başta bilinmesi gereken, dijital belgelerin kâğıt ve mikro formlar gibi elle tutulur fiziksel özelliklere sahip olmadığıdır. Bu sebeple belge hiyerarşisine bağlı organik bağ, fiziksel olarak teşekkül etmese de bu ilişki sanal gerçeklik olarak kurulur. Diğer bir ifadeyle, dijital malzemenin düzenlemesi işleminde belgeler arasındaki münasebet temsili olarak sağlanır. Yani genellikle mevcut uygulamalarda dosya kodu gibi üstveriler aracılığıyla kurulmaya çalışılan organik bağ, fiziksel olarak teşekkül etmese de bir "klasör" ve "dosyada" bulunan belgeler temsili olarak organize edilir. Veri depolarında farklı lokasyonlarda yer alan belgelerin bir iş bağlamındaki dosya bütünlüğü dosya planından tespit edilen kodlar aracılığıyla sağlanır. Bu kodlar, belge ve dosyaların üstveri alanlarında tanımlama bilgisi olarak gösterilir. Bu yüzden paydaş belgeleri bir arada tutmak gibi bir fiziksel bütünlük sağlayacak organizasyon görülmeyebilir. Dolayısıyla e-belgelerin birbirleriyle ve ait olduğu dosyayla münasebetini gösteren bağlam bilgisi, e-belgelerin yönetildiği uygulama yazılımı tarafından kontrol edilir. E-belgeler ve bileşenler arasındaki münasebetler dosya yapısında ve veri dizinlerinde oluşturulurken, belgeler arasındaki ilişkiler genel olarak üstverilerle gösterilmektedir. Elektronik dosyaların asli düzeni, belgelerin daha erken aşamalarında oluşturulan ve arşive katılımı esnasında da eklemeler yapılarak devralınan üstverilerin bu ilişkileri yansıtmalarıyla sağlanır.

Her ne kadar geleneksel prensiplerin uygulanmasında üstveriler etkili bir araç olsa da e-belgelerin esnek yapıları düzenlemede dikkat edilmesi gereken bir husustur. Arşiv malzemesinin entelektüel kontrolünde kaynağa

² Burçak Şentürk, 02 Aralık 2019 tarihinde yapılan görüşme, Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Öğretim Üyesi.

dikkat edilse de fiziksel düzenleme, taşıyıcı ortamın kendi organik yapısına göre gerçekleştirilir. Dolayısıyla malzemenin kâğıt ya da elektronik olup olmaması düzenlemeyi etkiler. Bu yüzden düzenleme yapılırken her koleksiyonun üretildiği şartlar ile bulunduğu taşıyıcı ortama dikkat edilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Çünkü elektronik ortamdaki malzemenin muhafaza koşulları ile kâğıdındaki aynı değildir. Bu durum, doğal olarak farklı düzenleme teknikleri gerektirir.

Tanımlama Yaklaşımları

Arşiv malzemesinin teknik hizmetler boyutuyla ilgili olan tanımlama, entelektüel kontrol için düzenleme gibi temel uygulamalardan biri olup, malzemeyi erişilebilir hâle getirmek için gereklidir (Şentürk, 2021, s. 43). Niteleme veya kataloglama gibi terimlerle de ifade edilen *tanımlama*, düzenlenen malzemenin kullanıcının erişimine açılmasıdır (Spiro, 2009, s. 39). Başka bir ifadeyle, tanımlama yapılarak malzemenin fiziksel özellikleri, içeriği ve fonksiyona dayalı olarak üretilme amacı detaylandırılıp, belgeler üzerinde kontrol sağlanır (Brunton ve Robinson, 1993, s. 222). Bu kontrol, arşivlerin entelektüel kontrolünü sağlamaya hizmet eden bilgileri elde edip, bunları analiz etme sürecidir (Dearstyne, 2001, s. 132). Düzenleme ile organik bağ ve belge hiyerarşisi açığa çıkarılıp belge, dosya ve seri şeklinde organize edilen üniteler, tanımlama ile görünür kılınarak kullanıcıya sunulur (Hamill, 2017, s. 107; Çiçek, 2005, s. 5).

Bir bilgi kaynağının kullanıcıya sunulabilmesi için ayırt edici özellikleriyle eksiksiz olarak açıklanması gerekir. Arşiv malzemesinin erişilebilirliğinin artması, tanımlama yapılırken bu özelliklerin detaylandırılmasıyla doğru orantılıdır. Gerekli detaylardan kaçınmak ya da eksik açıklama yapmak, malzemenin anlaşılmasını güçleştireceği gibi erişimini de zorlaştırır.

Tanımlamada açığa çıkarılan bilgiler belli bir disiplin içerisinde düzenlenir. Tanımlama bilgilerinin birtakım kurallara göre düzenlenmesi, ulusal ve uluslararası arenada erişim imkânını artırır. Bunun için tanımlamanın önceden belirlenmiş standartlara göre yapılması önerilmektedir (Yalçınkaya, 2017). Bunu sağlayan en önemli araçlar, Dublin Core (DC), Records in Context (RIC) ve Encoded Archival Description (EAD) gibi uluslararası tanımlama standartlarıdır. Standartlar, e-belge örneğinde olduğu gibi taşıyıcı ortamın değişkenliğinden dolayı da zaman zaman güncellenme ihtiyacı gösterir. Örneğin Uluslararası Arşiv Konseyinin (International Council on Archives-ICA) yaklaşık yirmi yıl önce yayınladığı uluslararası tanımlama standardını güncelleme ihtiyacı doğmuş, sahada çalışan birden çok kişinin katkısıyla oluşmuş Arşiv Tanımlama Uzman Grubu arşiv tanımlama standardını yeniden geliştirme çabasına girişmiştir. Öyleki bu çaba sonucunda RIC yayınlanmıştır (ICA-EGAD: Expert Group on Archival Description, 2024)³. Standartlardan birinin tercih edilmesinin önemli bir sebebi, malzemenin düzenlemesini ve tanımlanmasını gerçekleştirecek arşivcilerin ortak bir tanımlama platformu üzerinde çalışabilmelerine imkân vermesidir. Kullanılmasına karar verilen tanımlama standardının kuralları, herkesin okuyup anlayabileceği ve kullanabileceği nitelikte olmalıdır. Bu yüzden kurallar, çözümlü örneklerin bulunduğu dokümantasyonla açıklanmalıdır.

Tanımlama, aynı zamanda fon, seri, dosya ya da belge gibi nitelenecek ünitenin içerik, yapı ve bağlam şeklindeki üç temel ögesini açığa çıkarmaktır. Bu ögelerden içerikte tanımlanan ünitenin neden bahsettiği anlatılır. İçerikten sonra gelen yapı alanında, taşıyıcı ortam da dâhil olmak üzere malzemenin fiziksel özelliklerinden bahsedilir. Kontekst de denilen bağlam ise tanımlanan ünitenin doğduğu kaynağın açıklandığı yerdir (Society of American Archivists, 2023).

Önceden belirlenmiş kurallar ışığında organize edilen tanımlama bilgileri, çeşitli araştırma araçlarıyla yapılandırılır ve kullanıcıya sunulur (Spiro, 2009, s. 39). Bunlar, bir belge kümesini niteleyip listeleyen, malzeme

³ International Council of Archives. (2024). *ICA-EGAD: Expert Group on Archival Description*. <https://www.ica.org/release-of-the-first-three-parts-of-the-records-in-contexts-archival-description-standard-version-1-0-ric-fad-ric-cm-and-ric-o/>

üzerinde idari ve entelektüel kontrol kurulmasını sağlayan basılı veya elektronik araçlardır (Şentürk, 2017, s. 418). Erişimi kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan bu araçlar, envanterler, kılavuzlar, dizinler, listeler, katalog kartları ve veri tabanları gibi isimler alır (Bountouri, 2017, s. 4). Bu araçlardan hangisinin kullanılacağı, arşivin hizmet anlayışına göre belirlenir (Keitel, 2018, s. 162). Arşivcilerin bilgi, beceri, mesleki donanım ve tecrübeleri, arşivin teknik ve teknolojik olgunluğu ile hizmet politikası aynı zamanda kullanıcı beklentileri, araştırma aracının belirlenmesinde etkilidir. Schellenberg, arşivcilerin hazırlayabildiği araştırma araçları ölçüsünde hizmet ettikleri arşivde başarılı olabileceklerini öne sürmektedir (1993, s. 74).

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, daha önce yeteri kadar incelemenin yapılmadığı konuların analizinde kullanılır. Bu kapsamda araştırılan konunun uzmanlarıyla görüşmeler gerçekleştirilir. Elektronik belgelerin entelektüel kontrol süreçlerini inceleyen bu çalışmanın evrenini, Türkiye'deki kurum arşivlerinde çalışan uzmanlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Türkiye'deki farklı belge yönetimi ve arşiv uygulamalarında görev almış uzmanlar teşkil etmektedir. Çalışma COVID-19 dönemine denk geldiği için yüz yüze yapılması planlanan görüşmeler uzaktan erişim yoluyla gerçekleştirilmiştir. Buna karşın teklifimizi kabul eden iki uzmanla yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde derlenen veriler, deşifre işleminden sonra sosyal bilimlerde kümeleme yoluyla verileri nitelermeye yarayan MAXQDA yazılımı ile analiz edilmiştir.

Yöntem

Bilgi teknolojisi araçların gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte kayıt ortamı fiziksel den elektronikte taşınmıştır. Değişen belge olgusu arşiv hizmetlerini de etkileyerek, düzenleme ve tanımlamayı yeniden düşünmeyi gerektirmiştir. Bu değişimin uygulamalara etkisini açığa çıkarmak ve Türkiye'deki arşiv kurumlarında mevcut durumun saptanması amacıyla örnekleme yapılmış ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde öncelik genelleme yapmak değil, olayların veya durumların derinlemesine incelenmesi ve anlaşılmasını sağlamaktır. Bir sosyal ya da insan sorununa atfedilen anlamlara değinen ve varsayımlarla hareket eden nitel araştırma yöntemi, araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanımına uygundur (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 61). Adı geçen yöntem, iş süreci geliştirilmesi, katılımcılardan veri toplanması, özelden genel temalara ulaşan tümevarımsal veri analizi ve yorumlanması aşamalarını içermektedir. Bunun için konunun uzmanlarıyla doğrudan görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda saha çalışmasından elde edilen bulgular ışığında arşivlenmiş elektronik belgelerin entelektüel kontrolü gerçekleştirilirken dijital ortamın düzenleme ve tanımlamaya olan etkisine bilgi-belge uzmanlarının yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Örnekleme

Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulması için amaçsal örnekleme usullerinden maksimum çeşitlilik yöntemi esas alınmıştır. Bu yöntemle, çalışma grubunda bulunacak uzmanların irdelenecek konuya farklı görüş sunacakları şekilde çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir (Büyüköztürk vd., 2018). Bu kapsamda çalışma grubu, arşiv özelinde bilgi ve belge yönetimiyle alakalı farklı alanlarda görev yapan kişilerden oluşturulmuştur. Gruba, üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümündeki akademisyenler ile kamu ve özel kurumlar aynı zamanda sivil toplum örgütlerindeki arşiv uzmanları dâhil edilmiştir. Bu katılımcıların yedisi üniversite, beşi vakıf, ikisi belediye ve dördü kamu kurumlarında çalışan kişilerden oluşmaktadır. Arşiv kurumlarında çalışanlar arşivci unvanı ile görev yapsa da bu proje kapsamında saha çalışmasına sadece arşivciler alınmamıştır. Arşivciler yanı sıra sahada çalışan akademisyenler, kütüphaneciler ve yöneticiler de dâhil edilmiştir. Bundan dolayı daha kapsayıcı olması düşüncesiyle örnekleme grubuna arşivci yerine bilgi-belge uzmanları denilmesi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda katılımcı sayısını belirlemeye ilişkin bir kural bulunmasa da (Patton, 2014, s.

244) bazı yazarlara göre görüşme yapılacak kişi sayısının beş ile yirmi beş kişi arasında olması önerilmektedir (Creswell, 2021, s. 81). Bu kapsamda isimlerinin açıklanmaması koşuluyla on beş kurumdaki on sekiz kişi araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların dokuzu kadın, dokuzu ise erkektir. Kanaatlerinin görev yaptıkları iş yerleri ile ilişkilendirilebileceği düşüncesinden dolayı katılımcıların çoğunluğu isimlerinin verilmesinin uygun olmayacağını ifade etmiştir. Bu sebeple çalışmada yer alan tüm katılımcılar K1, K2, K3 şeklinde kodlanarak ifade edilmiştir. Katılımcı görüşlerine müdahale edilmese de muğlak ifadelerle karşılaşıldığında “[]” köşeli parantez kullanılarak kastedilenin ne olduğu açıklanmaya gayret edilmiştir. Ayrıca, uzmanların literatürde karşılığı bulunan görüşleri varsa, dipnotta Görüş A şeklinde gösterilerek desteklenmeye çalışılmıştır. Saha çalışmasına dâhil olmamasına rağmen uzman görüşü olarak kendisine müracat edilen bilgi-belge uzmanları da olmuştur. Bu uzmanların beyanları Görüş B şeklinde verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Verilerin sistematik bir şekilde toplanmasında yaygın kullanılan yöntemlerden biri olan anket tekniğine başvurulmuştur. Bu kapsamda veri toplama aracı olarak “Dijital Çağda Değişen Belgelerin Arşiv Uygulamalarına Etkisi” isimli anket kullanılmıştır. Anket soruları, bu makalenin yazarı olan araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığının 12.07.2021 tarihli ve 07 sayılı kararı ile alınan izin kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacılar tarafından geliştirilen anket, toplam 66 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk kısmında katılımcıların demografik bilgilerine yönelik altı (6) soru yer almaktadır. Bu kapsamda cinsiyet, yaş, statü, mezun olunan bölüm ve mesleki unvan gibi bilgiler sorulmuştur. Anketin devam eden kısmında dokuz ayrı bölüm yer almaktadır. Birinci bölüm “Gelenekselden Dijitale Yaşanan Değişimler” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde toplam üç (3) soru bulunmaktadır. İkinci bölüm olan “Sağlama” iki (2) sorudan oluşmaktadır. “Restorasyon, Bakım, Kontrol ve Denetim” bölümünde üç (3) soru yer almaktadır. Dördüncü bölüm olan “Düzenleme” sekiz (8) sorudan oluşurken, “Tanımlama” bölümünde on altı (16) soru bulunmaktadır. Sonraki bölüm “Koruma ve Güvenlik” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde on iki (12) soru yer almaktadır. “Personel” bölümü yedi (7) sorudan, “Kullanıcı” bölümü ise üç (3) sorudan oluşmaktadır. Son olarak “Paydaşlar ve Ortaklıklar” bölümünde altı (6) soru yer almaktadır.

Arşiv malzemesinin entelektüel kontrolü demek olan düzenleme ve tanımlamaya tezde toplamda yirmi dört (24) soru ile cevap aranmıştır. Bu sorular içerisinde tezin kontekstine uygun olarak oldukça ayrıntılı örnekler de bulunmaktaydı. Örneğin, “Aşağıdaki tanımlama standartlarından hangilerini daha önce duydunuz?” sorusu bunlardan biridir. Tezin hipotezini sınamak için gerekli olan bu soru, makalenin ele aldığı düzenleme ve tanımlama temasına doğrudan bir katkı sunmadığından burada değerlendirilmemiştir. Durum böyle olunca, yirmi dört soru içerisinde entelektüel kontrolle alakalı olduğu düşünülen on iki soruya ait veri, bu makalede kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanması için yapılması gereken saha çalışması, 2021 yılı Temmuz ve Aralık ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasına başlamadan önce gerekli zamanı ayırabilmeleri için katılımcılara e-posta yolu ile ulaşılarak randevu talep edilmiştir. Randevu talebini olumlu karşılayan katılımcılarla anket formunu rahat bir şekilde cevaplandırabilecekleri bir zaman diliminin belirlenmesine özen gösterilmiştir. Katılımcılarla birebir görüşme yapılması planlansa da COVID-19 salgını sebebiyle birtakım güçlükler yaşandığından, bu amaç tam olarak gerçekleştirilememiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde genellikle e-posta, uzaktan sesli ve görüntülü erişim kanalları tercih edilmiştir. Bu erişim kanallarının katılımcılara zaman ve mekâna bağlı kalmadan paylaşım yapabilmelerine, bilgiyi düşünmelerine, düşüncelerini olgunlaştırmak

için daha çok zaman ayırmalarına imkân verdiği ileri sürülmektedir (Creswell, 2021, s. 164). Katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiş ve düşünceleri detaylı olarak alınmıştır. Her bir görüşme, en az altmış dakika sürmüştür. Görüşmeler, katılımcıların onayları ile kayıt altına alınmıştır. Elde edilen ses kayıtları çözülünerek metne aktarılmıştır. Görüşme kayıtları, MAXQDA 2020 yazılımı aracılığıyla düzenlenmiş ve içerik analizleri yapılmıştır. Çalışmada MAXQDA tercih edilmesinin sebebi, kodlama aracılığıyla nitel verileri değişkenlerle ilişkilendirme, karşılaştırma, filtreleme, gruplandırma, kullanılan kod sayılarını gösterme ve kod dağılımlarının görsel sunumlarını oluşturmada sağladığı yetkinlikler olarak açıklanabilir (Creswell, 2021, s. 258). İçerik analizi ile verilen cevaplar birbirleriyle ilişkilendirilerek kodlanmış, katılımcıların düzenleme ve tanımlama özelinde paylaştıkları bilgi ve görüşleri değerlendirilmiş ve bu makalenin veri toplama araçları kısmında değinilen araştırma sorularına ilişkin çeşitli çıkarımlar yapılmıştır (Gökçe, 2006, s. 20-21). Şekiller aracılığıyla görselleştirilen bu çıkarımlar bulguları oluşturmuş, bulgulara dayalı da analiz sonuçları elde edilmiştir.

Bulgular ve Analizler

Çalışmanın bu bölümünde elektronik belge bağlamında bilgi-belge uzmanlarının entelektüel kontrol uygulamalarına yaklaşımları değerlendirilmektedir. Katılımcı olarak bu uzmanlara e-belgelerle gelenekseller arasında düzenleme farklılığı, arşiv prensiplerinin e-arşiv malzemesi için geçerliliğini koruyup korumadığı, tanımlama farklılıklarının bulunup bulunmadığı, e-belgelerin teknik hizmetlerinin kimler tarafından yapıldığı gibi sorular yöneltilmiştir. Öncelikle belirtilen vakaların kurumlarında var olup olmadığı sorulmuş, olduğu tespit edildiğinde de cevaplamaları istenmiştir. Katılımcı görüşü olarak verilen cevaplara müdahale edilmeyip olduğu gibi aktarılırken, cevaplar içerisinde özellikle e-belgelerin entelektüel kontrolüne yönelik iş ve işlemlerin aktarıldığı yerlerden birtakım sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

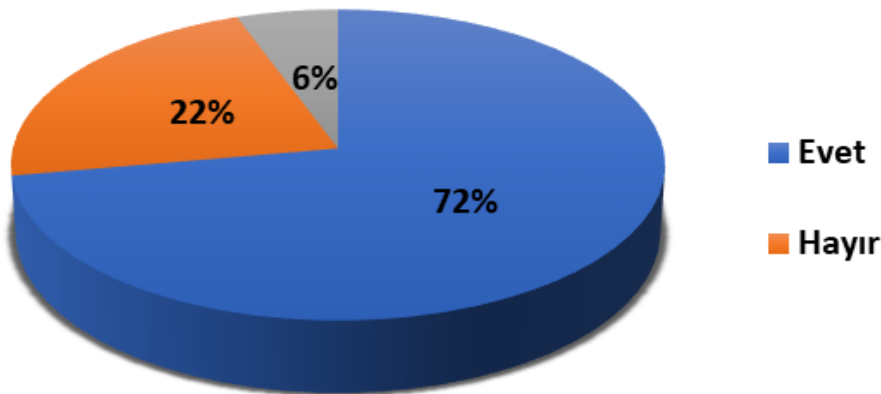
Düzenleme

E-Belgelerle Gelenekseller Arasında Düzenlenme Farklılıkları

Dijital taşıyıcıların sahip olduğu fiziksel özellikler, koruma ve güvenlikte olduğu gibi düzenlemede özel uygulamalar gerekebileceğini düşündürmektedir. Bu düşünceden hareketle katılımcılara “*E-belgeler ile geleneksel belgelerin düzenlenmesi arasında belirgin bir farklılık var mıdır?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen cevaplar değerlendirildiğinde %72’si farklılık olduğunu söylerken, %22’si ise herhangi bir farklılık olmadığı görüşündedir. %6’sı diğer seçeneğini tercih ederken, fikrim yok seçeneğini işaretleyen bulunmamaktadır (Şekil 1). Sonuçlar, e-belgeler ile geleneksel olanların düzenlenmesi arasında belirgin bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Şekil 1.

E-belgelerle gelenekseller arasında düzenlenme farklılıkları

Bazı katılımcılar farklılığı ve konunun önemini şu sözlerle ifade etmiştir: K1'in görüşü, "Aslında çok büyük farklılık yoktur. Geleneksel belgelerin düzenlenmesi birkaç kişinin elinden geçiyordu, bu durumda daha fazla bilgiye gereksinim duyuluyordu. Ancak şu anda sistem üzerinden yapıldığı için herhangi bir zorluk yaşamıyoruz." şeklindedir. Çok büyük farklılığın olmadığını belirten K2, şöyle bir görüş açıklamıştır: "Elektronik belgelerde genelde eski sınıflandırma sistemi olan provenans uygulandığı için çok belirgin bir fark yoktur. Sadece ortamları farklı ama düzenleme ve tasnif, fiziksel belgeler için nasıl ki kaynağa göre yapıyorsa elektronik belgeler de o şekilde yapılmaktadır. En azından şu an için öyle bir farka gidilmiyor yani, veri tabanlarında farklı metotlarda tutuluyor ama sunumu ve görüntülenmesi gene provenansa göre olduğu için arka planla çok fazla ilgilenmiyoruz. Ön planda geleneksel belgelerin düzenlenmesi (fon, seri, klasör silsilemiz veya hiyerarşimiz) nasılsa, elektroniklerde de aynı hiyerarşiyi takip ediyoruz." K3, "E-belgelerle geleneksellerin düzenlenmesi arasında temel felsefenin aynı olmasıyla birlikte farklılıkların da olduğu" şeklinde görüş bildirmiştir. "Düzenlemedeki amaç, belgelere tekrar erişebilmektir. Elektronikte de aynı felsefe hâkimdir. Yapılan yöntem ve tekniklerde farklılıklar bulunur. Fiziksel uygulamada, ofislerde üretilen belgeler klasörde muhafaza ediliyor, klasör arşive devredildiğinde yeni baştan bir düzenleme yapıyordu. Elektronikte ise belirlenmiş olan belgenin data verileridir [üstveri]." K4, "EBYS'leri oluşturanların alan profesyonelleri olmamalarından kaynaklı ikilemin var olduğunu" düşünmektedir. "EBYS'lerin teknik yapısından dolayı aslında bir farklılığın olduğunu ve özellikle bir havuz sistemi kullandıklarını [belgeleri dosyalara sabitlemek yerine saklama sistemlerine atılan belgeler üstverilerle ilişkilendirilip kullanılmakta]" ifade etmiştir. Ayrıca kurumların kendi düzenlemeleriyle alakalı "Olması gereken ama olmayan bir sistemin" bulunduğunu dile getirmiştir. K6, ciddi farkların olmadığını ifade ederek, "Tek farkın birinin fiziksel ortamda düzenlenmesi diğerinin dijital olarak düzenlenmesi olduğunu ancak buna rağmen teknik ve ilke olarak aynı prensiplerin uygulandığını" vurgulamıştır. K7, "Belirgin bir fark olduğunu düşünmediğini temel farkın çalışma şeklinde olduğunu" ifade etmiştir. K8, "Ortam değişikliği haricinde bir fark olmadığı" görüşündedir. K11, "E-belgelerdeki mantığın ve temel felsefesinin geleneksel belgelerle aynı olduğunu ancak e-belgelerin farklı teknikler üzerine kurgulanmış olduğunu" beyan etmiştir⁴. K12, "Farklılıklar olduğunu ancak her arşivin bir disipline sahip olduğunu" belirtmiş; "Dijital de olsa fiziksel de olsa belgelerin tasnifi, saklanması vs. bunlarla ilgili hangi ortamda çalışılırsa çalışılsın o disipline uyulması gerektiğini" ifade etmiştir. "Dijital dünyanın getirdiği yeniliklerin göz ardı edilemeyeceğini" ve "arşivciliğin ruhunun tam olarak anlaşılmadığını ve temelde iş yapma metotlarının değiştiğini" ayrıca dile getirmiştir⁵. Konuya belgelerin üretildiği kaynak üzerinden yaklaşan K14, "E-belgelerle geleneksel belgelerin düzenlenmesi arasında belirgin farklılık olduğunu" vurgulamıştır⁶. "Farklılıklar, uygulama ve teori tarafında söz konusudur (...) Belgeleri sınıflandırmak elektronik ortamda tek başına yeterli değildir. Çünkü dosya bütünlüğü denilen kavramı sadece fiziksel ortam için değil elektronik ortam için de kullanmak gerekiyor. Çünkü dosya bütünlüğü bir olayın, eylemin yani belgeler aslında bir eylemin oluş biçimini açıklar. Öyle ki bir şeyin varlığını ya da yokluğunu açıklamakla kalmazlar o bir şeyin öncesini ve sonrasını da açıklar. Provenansın sadece üretildiği kaynağa sadık kalmak değil aynı zamanda hiçbir kesintiye uğramamak olduğunu ve yalnızca kuvvetli bir delil vermediğini, çok kuvvetli bağlarla ilişkilendirilerek mantıksal çerçevede düşünmeye sevk ettiğini" açıklamıştır.

4 Görüş A (Yalçınkaya, B. (2014). *E-devlet üstveri standardının oluşturulması ve Türkiye için modellenmesi*. Marmara Üniversitesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul, s. 278.)

5 Görüş A (Özdemir, L. (2017). İngiliz Milli Arşivinin yeni stratejilerinin gözden geçirilmesi: yenilikçi arşiv modeli. *E-Beyas 2019 Sempozyumu: Bilgi Sistemleri ve Bilişim Yönetimi: Beklentiler ve Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Bahattin Yalçınkaya vd., Ankara, Ankara Üniversitesi, s. 54; Özdemirci, F. (2019). Milli e-arşiv bilgi sistemi ağı ve veri merkezi yapılanma önerisi: Yenilikçi teknolojiler-yeni nesil arşivciler-yapay zekâ ve ötesi. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, C.2, No:2, s. 175.)

6 Görüş A (Yalçınkaya, B. (2019). Değişen paradigmadaki dijital arşivler. *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler*. Ed. Mehmet Ali Akkaya ve Hüseyin Odabaş, İstanbul: Hiperlink Yayınları, s. 649.)

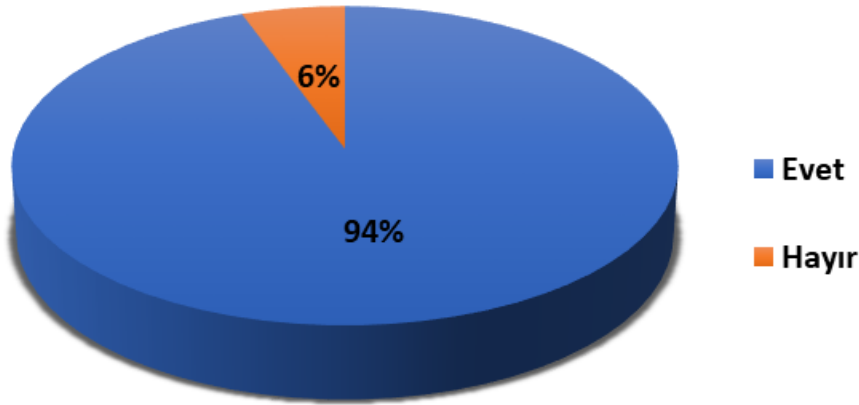
“E-belgelerin düzenlenmesindeki temel sorunlardan bir tanesinin bu olduğunu ve bir oda dolusu belgenin dijital ortamda sınıflandırıldığında belgeler aralarındaki ilişkinin hiçbir zaman kurulamayacağını” vurgulamıştır. “Ve dolayısıyla insanların özellikle dijitalleştirme projelerindeki en büyük yanlışlarından bir tanesinin bu olduğunu” ifade etmiştir.

Arşiv Prensiplerinin E-Belgelerde Geçerliliği

Geleneksel arşiv prensiplerinin e-belgelerde kullanılıp kullanılamayacağına ilişkin tartışmalar, bu çalışmada önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Katılımcıların “*Provenans, orijinal [asli]* düzen, organik bağ, belge bütünlüğü ve aidiyet zinciri gibi prensipler, arşivlenen e-belgeler için de geçerliliğini koruyor mu?” sorusuna verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde, %94’ünün adı geçen temaların geçerliliğini hâlâ koruduğunu, %6’sı ise belirtilenin tam aksini düşündükleri görülmektedir. Diğer seçeneğini işaretleyen ya da konuya ilişkin fikrim yok şeklinde görüş bildiren katılımcı bulunmamaktadır (Şekil 2). Bu sonuçlar, görüşme yapılan katılımcıların çoğunluğunun adı geçen prensiplerin arşivlenen e-belgeler için de geçerliliğini koruduğu düşüncesine katıldıklarını göstermektedir.

Şekil 2

Arşiv prensiplerinin e-belgelerde geçerlilik durumu

Katılımcıların çoğunluğu “Bu tarz prensiplerin arşivlenen e-belgelerdeki geçerliliğini daha da yoğun koruduklarını” belirtmiştir. Bununla birlikte “Elektronik belgelerin yapılarının sabit olmamasından dolayı, e-belgeleri korumak için söz konusu kavramların farklı bir şekilde ele alınması gerektiğine” ayrıca vurgu yapılmıştır. Hatta “Tüm bu prensipleri tek bir ifadeye sıkıştırmak gerekirse; bunun e-belgelerin güvenilirliğini korumak ile eş değer olduğunu” savunanlar da bulunmaktadır.⁷ K12, “Söz konusu prensiplerin özellikle kurumlarında oluşmaya müsait olan tümleşik [vaka] dosyalarından dolayı elektronik ortamda da korunduğunu” söylemektedir. K14, “Söz konusu prensiplerin arşivlenen e-belgeler için kısmen geçerliliğini koruduğunu” ifade etse de “Tek başına Standart Dosya Planı [SDP] kullanmanın yeterli olmadığını” ayrıca belirtmiştir. Bununla birlikte “Eğer elektronik ortamda fizikseldekiler gibi yapılar kurgulanabilirse (seri, alt seri, klasör, alt klasör, belge ve belge bileşenlerinden oluşan eleman yapısı); kurulacak arşivlerin, uzun vadede yapay zekâ ve makine öğrenmesi için önemli bir veri kaynağı olacağını” iddia etmiştir. Tüm bu olumlu görüşlere rağmen “Bunun şu hâliyle mümkün olmadığını; ancak burada en fazla yapılabileceği 50-60-70 belki de 100 tane sınıf oluşturup bu belgelerin metadatasına veya içeriğine göre orada sınıflandırmak olduğunu; bunun da tek başına asla yeterli olmayacağını” belirterek, çeşitli çekincelerinin bulunduğunu da açıklamıştır.

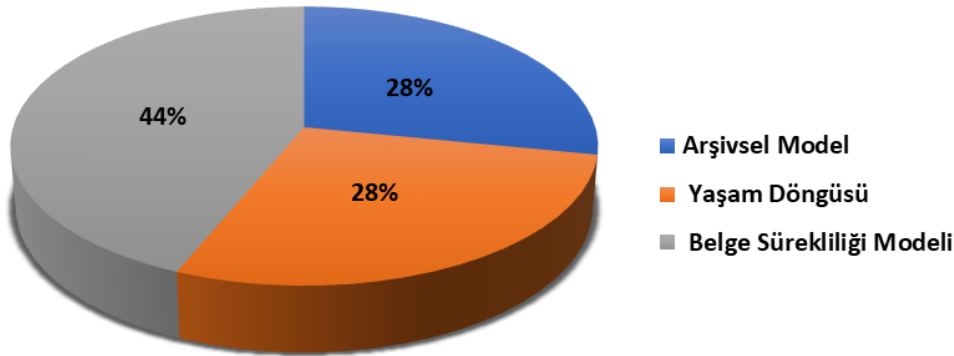
⁷ Görüş A (Duranti, L. (2001). The impact of digital technology on archival science. *Archival Science*. 1(1), s. 39-55).

E-Belgelerin Arşiv Uygulamalarına Getirdiği Yeni Yaklaşımlar

Esnek yapılarından dolayı dijital belgelerin belge yönetiminde olduğu gibi arşiv uygulamalarına da yönetim anlayışı bakımından yeni yaklaşımlar getirme ihtimalinin bulunduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda “E-belgeler, arşiv uygulamalarına yeni anlayış getirmiş midir?” sorusuna katılımcıların tamamı evet cevabını vermiştir. Bu yanıtı dayalı olarak katılımcıların %44’ü belge sürekliliğinin, %28’i yaşam döngüsünün ve %28’i arşivsel modelin yeni bir anlayış olarak doğduğunu ifade etmişlerdir (Şekil 3).

Şekil 3

Arşiv uygulamalarına e-belgelerle gelen yeni anlayışlar

K3, “E-belgelerin arşiv uygulamalarına yeni anlayış getirdiğine” dikkat çekerek, “Belge sürekliliği modelinin aslında fizikselde de bulunduğunu, ancak yaygın bir şekilde kullanılan bir kavram olmadığına” değinmiştir. “Ama elektronikte birlikte belge sürekliliği de ön plana çıkmaya başlamıştır. Yani bu belgelerin sürdürülebilirliği, sürekliliği, güvenliği daha çok vurgulanmıştır. Fizikselde de vardı ama yeteri kadar vurgulanmıyordu” şeklinde ifade etmiştir. K4, “Yönetmeliklerde, standartlarda etkisi olmamış gibi görünse de özellikle yaşam döngüsü ve süreklilik konusunda ciddi bir etkisinin bulunduğu” vurgu yapmıştır. K5 ise “E-belgelerin arşive yeni bir anlayış getirdiğini, özellikle bu konuyla alakalı farklı görüşlerin olduğunu” dile getirmiştir. “Konuyla alakalı bu görüşlerin bir kısmının yaşam döngüsünü diğer kısmın ise belge sürekliliği modelinin geliştiğini savunduğunu ve ‘belge sürekliliği modelinin’ aslında e-belgelerle birlikte oluştuğunu” açıklamıştır. Ayrıca “Belge sürekliliğinin, yaşam döngüsü modelinden farklı olarak, hiçbir arşive aktarımda ayrım olmadan sürekliliğin devam etmesi üzerine ve belgelerin oluşumundan önce arşivcilerin ve belge yöneticilerinin müdahale etmesi ve bu konuda çalışmalar yapılmasına odaklanan bir model olduğunu” söylemiştir. K7, “Yaşanan dijitalleşmenin ya da e-belge kullanımının, var olan uygulamaları olumlu yönde etkileyip yeni bir soluk getirdiği” görüşündedir. “Dijitalleşmenin arşivsel modeli dönüştürdüğünü; yaşam döngüsünü de çeşitlendirdiğini” işaret etmiştir. “Belge sürekliliği konusunda da Türkiye açısından bu uygulamanın yaygınlaşmasının henüz yeni ve zor olduğunu, yerleşmiş bir bilinç olmadığını” ileri sürmüştür. K10, “Söz konusu uygulamaların tek bir seçeneğe indirilecek kadar basit konular olmadığını” ayrıca vurgulamıştır. “Günümüz dünyasında artık yaşam döngüsü modelinin biraz yetersiz kaldığını, belge sürekliliği modelinin ve arşivsel modelin de eksikleri olduğunu” dikkat çekmiştir. “Mevcut üç anlayışın üzerine de yeni bir şeyler düşünülmesi gerektiğini” önermektedir.

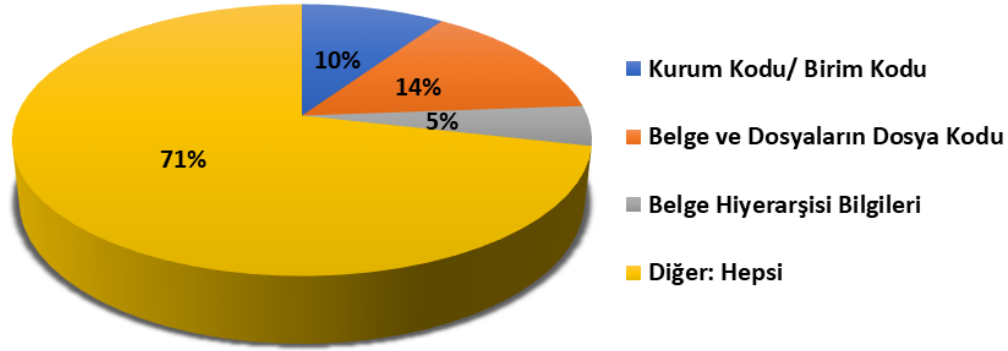
E-Belgeler İçin Güncel Dönemde Üretilen Verilerin Arşivde Kullanımı

Konu kodu olan SDP gibi e-belgelerin üretilmeleri sırasında ortaya çıkan birtakım erişim kanalları, belgelerin uzun dönem muhafazaları sırasında da varlığını korumalıdır. Çünkü bu kanallar, e-belgelerin her dönem özgünlüğünün korumasında önemli araçlardır. Durum böyle olunca, katılımcılara “Arşivlenen e-belgeleri düzenlerken güncel dönemde üretilmiş ne tür veriler kullanıyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Güncel

dönemde üretilmiş verilerle ilgili olarak %10'unun kurum/birim kodunu, %14'ünün belge ve dosya kodunu, %5'inin ise belge hiyerarşisi bilgilerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar, %71 gibi bir oranla bu verilerin hepsini kullandıklarını ifade etmişlerdir (Şekil 4).

Şekil 4

E-belgeler için üretilen verilerin arşivde kullanımı

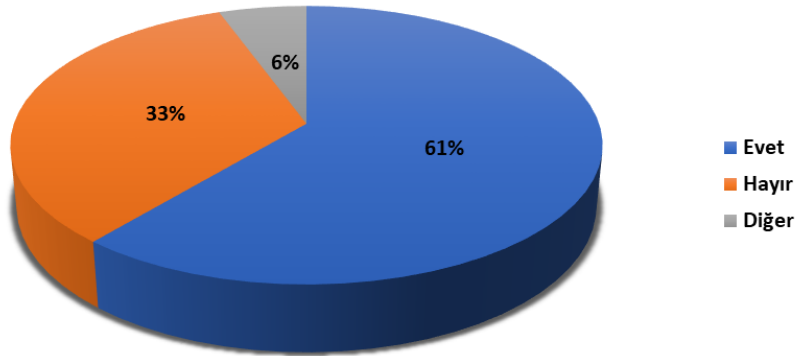
K3, güncel dönemde üretilen bir veri olarak “Kurum kodunun” belge yönetimi ve arşiv uygulamalarını kütüphanecilikten ayıran en önemli hususiyet olduğuna vurgu yapmıştır. “Kütüphanelerde bilgi kaynakları konularına göre yerleştirilirken, arşivlerdeyse üretildiği kaynağa göre düzenlenir. Burada birim kodu, üretim yerini [fonksiyona dayalı doğduğu kaynak] işaret eder. Bu, aidiyet zincirini koparmamak için kullandığımız birinci unsurdur.” şeklinde görüş bildirmiştir. K10, “Dijital çağda yaşanan gelişmeler göz önüne alındığı zaman bu verilerin de yetersiz kalabileceğine” dikkat çekerek “Daha da fazlasının kullanılması gerektiğini” vurgulamıştır. K11, “Kurumlarında ekseriyetle belge ve dosya kodu kullandıklarını ve neredeyse bu kodlar ile her şeyin yürütülmeye çalışıldığını” ifade etmiştir. “Kurumlarında belgeye erişim için yapılan işlemlerde sadece kodun verilmesi beklenerek, var olan [erişim] problemleri ortadan kaldırmaya çalıştıklarını” dile getirmiştir. K15, K16, K17 ve K18, güncel dönemde üretilen bilgi olarak kurum/birim kodu, belge/dosya kodu, format bilgileri, belge hiyerarşisi bilgisi dışında “belge üstverilerini de kullandıklarını” beyan etmişlerdir.

Arşivlenen E-Belgelerde Serilerin Düzeni

Geleneksel belgelerde olduğu gibi elektroniklerde de bir fonksiyona ait dosyaların oluşturduğu seriler ve bunların bütünlüğü önemlidir. Bu kapsamda “Arşivlenen e-belgelerde seriler düzenli geliyor mu?” sorusuna katılımcıların %61'i evet, %33'ü hayır cevabı verirken %6'sı tercihini diğer seçeneği için kullanmıştır. Seçenekler arasında olan “fıkrım yok” işaretlenmemiştir (Şekil 5). Cevaplar değerlendirildiğinde e-belge serilerinin düzenli olduğuna ilişkin bir sonuç çıkarılabilir.

Şekil 5

Arşivlenen e-belgelerde serilerin düzeni

K3, “Serilerin oluşum yapısı EBYS’de düzgün yönetildiğinde (aynen aktarıldıkları için), çok sorun olmayacağı” görüşündendir. “Bu konuda henüz yeterince deneyimin olmadığını” ayrıca dile getirmiştir. “Oluşabilecek sorunlarla henüz kimsenin karşılaşmadığına hatta bu sorunları çözmek için belge yöneticisi ve arşivcilerin de henüz devreye girmediğine” dikkat çekmiştir. “Dolayısıyla buradaki sorunların bilinmediğini ama serilerin oluşum sırasında eğer düzgün oluşturulmuşlarsa arşivlere de düzgün bir şekilde geleceğini” öngörmektedir. K4 ise “Belge üretilirken sağlanmadığını ancak kendilerinin dijital arşiv yönetim sistemlerinde çabalayarak düzeni sağlamaya çalıştıklarını” ifade etmiştir. K10, serilerin düzenli geldiğini belirtse de “Elektronik belgeler için standart dosya planı kullanmanın elverişli olmadığına” vurgu yapmıştır. “Günümüzde fiziksel belgelere yapılan muamelenin aynı şekilde dijital belgelere EBYS içerisinde yapılmaya çalışıldığına” değinmiştir. “Ancak fiziksel belgelerin bir klasörü vardır ve o klasör mantalitesinin doğrudan EBYS’ye uyarlamaya çalışıldığına” dikkat çekmiştir. Ayrıca “E-belgelere aynı şekilde yaklaşılması gerektiğini”⁸ vurgulamıştır. K14, “Pek çok kurumda serilerin düzenli geldiğini düşünmediğini” beyan etmiştir. Şekil 5’te görüldüğü gibi e-belgelerin seri düzeniyle alakalı olarak katılımcılar her ne kadar %66’lık bir oranla olumlu görüş bildirirler de sorulara verilen yanıtlarda bu oranın pek de tutarlı olmadığı görülmüştür. Bu sonuç, katılımcıların e-belgeleri belge yönetimi fonksiyonları bağlamında değerlendirdikleri, henüz e-arşive e-belge transferi olup serilerdeki düzeni yeteri kadar deneyimlemedikleri kanaati oluşturmaktadır. Özellikle K3’ün verdiği cevapta “(...) düzgün yönetildiğinde sorun olmayacağı” şeklindeki görüşü, bu kanaatimizi desteklemektedir.

Tanımlama

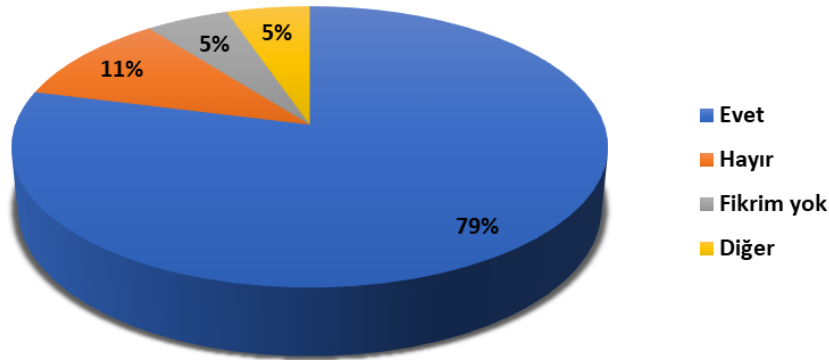
Tanımlama İçin Standart Kullanımı

Arşiv malzemesinin entelektüel kontrolü sağlanıp kullanıcıya sunulurken önceden belirlenmiş tanımlama kurallarının kullanılması yaygındır. “Tanımlama (Kataloglama) için ulusal (kendinizin geliştirdiği) ya da uluslararası bir standart kullanıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %79’u tanımlama sürecinde standart kullandığını ifade etmiştir. %11’i kullanmadığını, %5’i konuya ilişkin bir fikrinin olmadığını ve geriye kalan %5 ise “diğeri” işaretlemiştir (Şekil 6). Diğer seçeceğini işaretleyen bir katılımcı ise “Belge türüne göre tanımlama yaptıklarını” ifade etmiştir. Dolayısıyla katılımcıların önemli bir kısmının, standart kullandığı anlaşılmaktadır.

⁸ Görüş A (Özdemir Şahin, L. (2020). Archives in the digital age: The readiness of the Turkish generation Z for the challenge. *Arşiv Dünyası*, C.7, No:1, s. 6.)

Şekil 6

Tanımlama için standart kullanımı

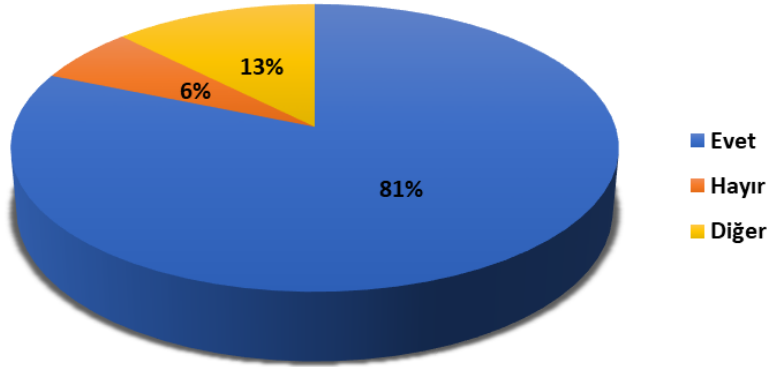
Tanımlamada kullanılan standartlara yönelik olarak bazı katılımcı görüşleri, “Belge türüne göre tanımlama unsurlarını belirlediklerini ve bunu belirlerken de uluslararası standartları uzun uzun inceleme fırsatlarının olmadığı” şeklindedir. K3, belge türüne göre tanımlamayı “Ellerindeki dokümanda tanımlama unsurlarıyla ilgili verilerin kısıtlı oluşuna” bağlamaktadır. Bu duruma karşın K5 ise “Kurumlarında Dublin Core temelli ISAD-G’yi de kapsayan tanımlama başlıkları geliştirdiklerini” ifade etmiştir. Bunun yanı sıra “Elektronik arşiv oluştuğunda daha kapsamlı ve daha farklı bir tanımlama yapacaklarını” ayrıca belirtmiştir. Şu an için herhangi bir standart kullanmadığını açıklayan K14, “Gerekirse ISAD-G, ILAAP, CPF, MAD ve MARC-AMC’yi kullanabileceklerini” beyan etmiştir. Her ne kadar cevaplarda %79’luk oranla bir tanımlama standardı kullanıldığı beyan edilse de birkaç istisna dışında uluslararası tanımlama standardı kullanılmadığı K3, K5 ve K14’ün beyanlarından anlaşılmaktadır. Standarttan anlaşılanın daha çok kullandıkları tanımlama alanlarının kendi bünyesinde standart olarak belirlenmiş olduğu şeklindedir. Özellikle K5’in cevabı, bu görüşü desteklemektedir.

E-Belgelerin Üstverileriyle Devredilmesi

Dijital bilgi varlıklarının üretilmeleriyle birlikte ortaya çıkan bir erişim kanalı olarak üstveriler, e-belgeler e-arşiv malzemesi oldukları dönemde de kullanılmalıdır. TS 13298 Standardında ifade edildiği şekliyle, “Elektronik ortamda üretilmiş her türlü belge, doküman ve kayıtların güncel oldukları dönemdeki içerik, format ve sunum özellikleri korunarak Arşiv Yönetim Sistemine [AYS] aktarılmalıdır. Elektronik belge, doküman ya da kayıtların bir EBYS parçası olduğu durumlarda bunlar ilgili üstveri ile birlikte aktarılmalıdır. Otomatik olarak aktarılan belge, doküman ve kayıtlara ilişkin üstveri verileri, Elektronik Arşivleme Sistemi Referans Modeli (ELAS/RM) tarafından öngörülen tanımlama kriterlerini karşılayacak nitelikte olmalıdır.” (2015, s. 47). Görüldüğü gibi Standart’ta da belirtilen bu durumla alakalı olarak katılımcılara “*E-belgeler gerekli tüm üstverileri ile devredilebiliyor mu?*” sorusu yöneltilmiştir. Verdikleri yanıtlar incelendiğinde %81’i verilerin tüm üstverileriyle devredilebildiğini, %6’sının devredilemediğini belirtmiştir. Katılımcıların %13’ü ise diğer seçeneğini işaretlemiştir (Şekil 7). Dolayısıyla saha uzmanlarının çoğu, elektronik belgelerin üstverileriyle birlikte devredildiğini bildirmiştir.

Şekil 7

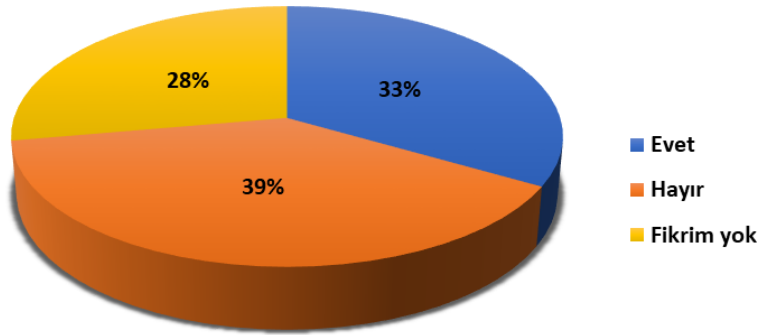
E-belgelerin arşive üstverileriyle aktarılması

Katılımcılardan alınan cevaplar değerlendirildiğinde K2'nin konuyla ilişkili görüşü, "Bütün kamu kurum ve kuruluşlarındaki EBYS uygulamaları TS 13298'e uygun olduğu için rahatlıkla devredilebildiği" yönündedir. K3, "Kullanılan arşiv yazılımının özelliğine bağlı olarak tüm üstverileriyle devredilebildiğini" ifade etmiştir. K4, "E-belgelerde tanımlanmamış bazı üstveriler olduğu, bu sebeple eksiklikler olabildiği, yani gerekli olan bazı alanların tanımlanmadığını" belirtmiştir. Böylece "E-belgelerin gerekli tüm üstverileriyle devredilemediğini" ileri sürmektedir. K8, "Kurumlarda yeterince algı oluşmadığı için [üstverilerin] eksik olduğunu" açıklamıştır. K10, "E-belgeler için doğru zamanda ve yerinde işlemler yapıldığında üstverilerin korunabileceğini, aksi hâlde korunamayacağını" beyan etmiştir. Bunun için "İlk etapta belgenin güvenilirliğinin korunmasının ve periyodik kontrollerin yapılmasının önem arz ettiğini" vurgulamıştır.

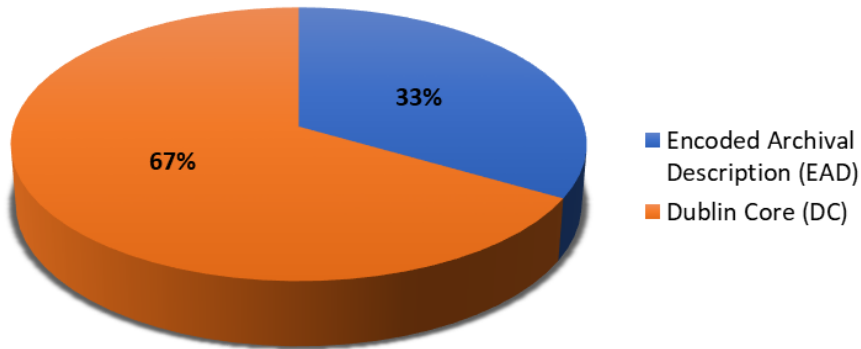
Kullanılan Tanımlama Standardının Değişimi

Arşivlenen e-belgeler nitelenirken, teknolojik özelliklerinden dolayı arşivlerde yeni tanımlama standartlarının kullanılma ihtimalinin olabileceği düşünülmüştür. Bu sebeple katılımcılara, "*E-belgelerle birlikte tanımlama standardınızı değiştirmek zorunda kaldınız mı?*" sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde %33'ü e-belgelerin arşiv malzemesi olmasıyla tanımlama alanlarını ve kurallarını tekrar gözden geçirmek zorunda kaldıklarını, %39'u ise bir değişikliğe gitmediklerini beyan etmiştir. Konuya ilişkin herhangi bir fikre sahip olmadığını belirtenlerin oranı ise %28'dir (Şekil 8). Bu veriler incelendiğinde e-belgeleri kullanmaya başlamalarının ardından tanımlama standartlarını değiştirenler ve mevcudu yeniden gözden geçirmek durumunda olanların oranı ile değişikliğe gitmeyenlerin oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Şekil 8*E-belgeyle tanımlama standardındaki değişim*

Katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde K3, “Devlet Arşivlerinin tanımlamayla ilgili kendi kullandığı bir kılavuzunun olduğunu, fakat kurum ve kuruluşlara bu konuda yardımcı olabilecekleri dokümanları bulunmadığını” ifade etmiştir. Aynı zamanda “Kurumların da hep kendi geliştirdiği ve kendilerine göre yaptıkları tanımlamaların söz konusu olduğunu” vurgulayarak, “Yeterli personelleri olmadığı için kendilerinin de belgeleri kaba tasnif dediğimiz yöntemlerle güvenli depolara taşıdıklarını” belirtmiştir. K4 ise “Uluslararası tanımlama standartlarını karşılaştırarak kendi tanımlama kurallarını geliştirdiklerini” söylemiştir. “Bunun için Manual for the Archival Description’ı (MAD) referans alarak uyarlama yoluna gittiklerini” beyan etmiştir.

Katılımcılardan e-belgeye geçişle birlikte az da olsa tanımlama standardını değiştirdiklerini beyan edenler de olmuştur. Bunlardan %67’si tercihini DC olarak yaparken, %33’ü bu tercihi EAD’dan yana kullanmıştır. ICA’nın ISAD-G’den sonra yayınladığı resmi standardı olan RIC ve Preservation Metadata: Implement Strategies (PREMIS) seçeneğini hiçbir katılımcı işaretlememiştir (Şekil 9).

Şekil 9*E-belgelerle birlikte değiştirilen standartlar*

K10, “Söz konusu standartlardan klasik olanın Dublin Core olduğunu, PREMIS’in ise e-belgelerin uzun vadeli korunması için daha çok önem kazandığını ve ilerleyen yıllarda kurumların PREMIS’e geçebileceklerine” dikkat çekmiştir. Ancak “PREMIS’in Türkiye’de henüz kullanım alanı bulamadığını” da ayrıca ifade etmiştir.

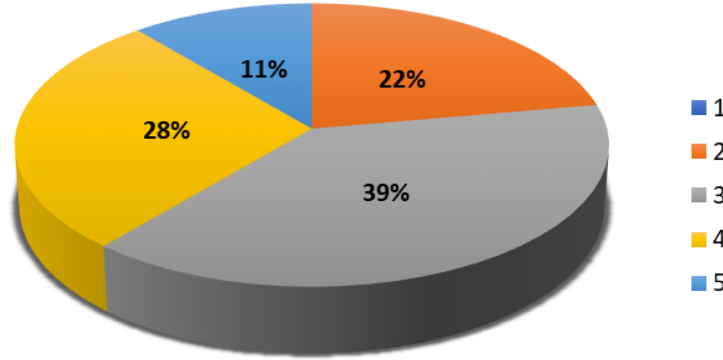
E-Belgelerin Tanımlanmasında Alan Yeterliliği

E-arşiv malzemesi hangi düzeyde tanımlanırsa tanımlansın, tanımlanan ünitenin referans kodu, adı, tanımlama düzeyi, üreteni, hacmi, arşiv tarihi, fiziksel özellikleri, formatı, işletim sistemi, uygulama programı, bit derinliği, e-imza, zaman damgası, belge türü/leri vb. gibi birtakım bilgilerin açığa çıkarılıp kaydedilmesi gerekir. (TS

13298, 2015, s. 50). E-belgelerin arşivlenmesiyle bu alanlara yenilerinin eklenip eklenmediği öğrenilmek istenmiştir. Bu sebeple katılımcılara, “E-belgelerin tanımlama işlemlerinde hâlen kullandığınız alanların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Cevaplar değerlendirildiğinde %11’i mevcut alanların ihtiyaçları için “çok yeterli”; %28’i “yeterli”; %39’u ise “orta düzeyde” yani kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %22’si ise kullanılan alanların “yeterli olmadığı” kanaatindedir. Alanların “çok yetersiz” olduğunu ifade eden katılımcı bulunmamaktadır (Şekil 10).

Şekil 10

E-belgelerin tanımlanmasında alan yeterliliği

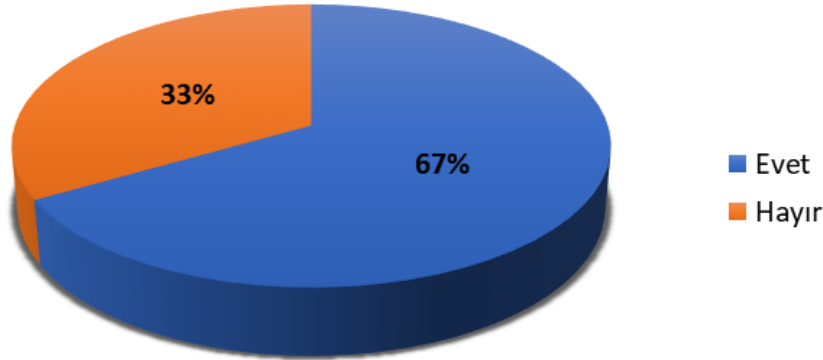

Veriler analiz edildiğinde çıkan sonuçlar, çoğu katılımcının kullandıkları tanımlama alanlarının ihtiyaçlarını karşıladığı şeklindedir. Her ne kadar çoğunluğun görüşü bu yönde olsa da K4, “EBYS’nin yapısından kaynaklı olarak [alanları] yetersiz” bulmaktadır.

E-Belgelerle Gelenekseller Arasındaki Tanımlama Farklılıkları

Teknoloji ürünü olarak dijital ortamda doğan ve sonradan dijitalleştirilen e-arşiv malzemesinin, taşıyıcı ortamdan dolayı geleneksel taşıyıcılara göre tanımlama farklığı bulunabileceği düşünülmüştür. Bundan dolayı katılımcılara, “E-belgeler ile geleneksel belgelerin tanımlanmaları arasında farklılık var mıdır? Cevabınız evet ise ne gibi farklılıklardan söz edilebilir?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Verdikleri yanıtlar incelendiğinde, %67’si farklılık olduğunu, %33’ü ise herhangi bir farklılık olmadığını ifade etmiştir. “Fikrim yok” seçeneği işaretlenmemiştir (Şekil 11). Dolayısıyla saha uzmanları ağırlıklı olarak e-belgelerle gelenekseller arasında tanımlama farklılığının bulunduğunu düşünmektedir.

9 Görüş B. (Potsdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nden Prof. Dr. Michael Scholz’la yapılan yazışma neticesinde konuya yaklaşımının şu şekilde olduğu anlaşılmıştır: “Dijital değişimin arşiv uygulamaları ve çalışma yöntemleri üzerindeki etkileri gerçekten de arşivler için büyük bir zorluk teşkil etmektedir.” Bu görüş aynı zamanda çalışmanın da problemlerinden birini oluşturmaktadır.)

Şekil 11*Tanımlamada e-belgelerle gelenekseller farkı*

Görüşler analiz edildiğinde K2, “Teknoloji gibi birkaç istisna dışında belirgin bir farkın olmadığını” ileri sürmüştür. “Mesela elektronik belgelerin üretildiği veya saklandığı teknolojik kayıt ortamından dolayı fark var; ama genel arşivsel tanımlama açısından çok fazla bir fark yoktur. Yani teknik tanımlamalara gidildiğinde e-belgelerin üretim ve saklama ortamıyla ilgili olarak üstveri setlerinde farklılıklar bulunduğunu” ifade etmiştir. “Kâğıt belgelerde son imzacı açık olmasına rağmen belgeyi ilk hazırlayanın, paraflayan/ların ve belgenin hangi idari basamakları takip ettiğinin bilinemediğini, buna karşın e-belgelerde iş akışı takibinin [adı geçen hiyerarşinin belirlenebildiği] yapıldığını” belirtmiştir. K5, “Tanımlamaya yönelik farklılıkların olduğunu” vurgulamıştır¹⁰. “Format bilgisi, koruma ortamı, depolanması ve yer bilgisinden dolayı tanımlama farklılaşmaktadır. Örneğin, geleneksellere göre e-belgelerin daha farklı ve uzun süreçli olan restorasyon işlemlerine ilişkin üstveri alanlarının açılması gerektiğini” belirtmiştir. K6, “Fark olduğunu ve bu farkın en başta tanımlama alanlarında ve üstverilerde olduğunu” dile getirmiştir. K10 ise “Fiziksel belgelerin sabit olduğunu, e-belgelerin yapılarının sabit olmadığını”, bundan dolayı “uzun dönem muhafazaları sürecinde ortaya çıkabilecek risklerin bulunduğunu” ve “e-belgelerin zamanla güvenilirliğinin sağlanması gerektiğini” vurgulayarak, “e-belgeler tanımlanırken bu risklere ait bilgilerin yer aldığı üstverilerin zorunlu olduğunu” ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle, “E-belgelerin yapısının karmaşık olmasına [bundan dolayı farklılıklar bulunduğuna]” vurgu yapmıştır. K11 ise “E-belgeler ile geleneksel belgelerin tanımlanmalarının genel olarak aynı mantık üzerinden yürütüldüğünü, dolayısıyla fark bulunmadığını” belirtmiştir. K14, “Farkların olduğunu, e-belgelerin üretildiği üstveriler ile tanımlandıklarını ve arşivsel üstverilerin zamanla onları zenginleştirdiğini” vurgulamıştır.

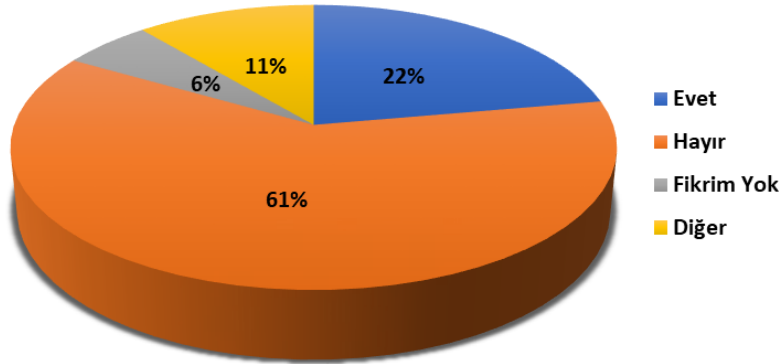
E-Belgelerin Tanımlama Düzeylerine Olan Etkisi

Bir fona ait arşiv koleksiyonu, fon, alt fon, seri, alt seri, dosya ve belge üniteleri gibi çeşitli düzeylerde tanımlanır (TS 13298, 2015, s. 48-49). Düzenlenip tanımlanacak hâle getirilen ünitelerin, biri makro diğeri mikro olmak üzere en az iki düzeyde tanımlanması gerekir. Makro düzey fon, alt ve seriyi karşılarken, mikro düzey dosya ya da belge olarak ifade eder (Millar, 2017, s. 219). E-belgelerin daha üretilirken birtakım üstverilerinin tabii olarak oluşması ve bunların belgeyle birlikte arşive devredilmesi gerektiği (TS 13298, 2015, s. 47) için e-belgelerle birlikte belge düzeyinde tanımlamaya bir yöneliş olmuş mudur sorusunu akla getirmişti. Dolayısıyla katılımcılara, “E-belgeler tanımlama düzeylerini (fon, alt fon, seri, alt seri, dosya, belge) etkilemiş midir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar değerlendirildiğinde %61 gibi bir oranın “hayır”, %22’lik oranın “evet”, %11’in “diğer”, %6’lık bir oranın ise “fikrim yok”u tercih ettiği görülmüştür (Şekil 12). Her ne kadar e-belgelerin tanımlama düzeylerini etkilemediği gibi bir sonuç çıksa da etkilediğini belirtenlerin de bulunduğu dikkat çekmektedir.

¹⁰ Görüş A (Millar, L. A. (2017). *Archives: Principles and practices*, 2.bs., London [Londra]: Facet Publishing, s. 213.)

Şekil 12

E-belgelerin tanımlama düzeylerini etkilemesi

K2'nin görüşü, "Tanımlama düzeyleri, Türkiye'de [belge yönetimi ve arşivcilikte e-belgelerin işlemleri] TS 13298'e göre yapıldığından fon, alt fon, seri, alt seri, dosya ve belge hiyerarşi zaten vardır." şeklindedir. K3, "EBYS'ler düzgün yönetildiği takdirde aslında elektronik belgede de bütün bu yapı (belge hiyerarşisi) oluşabilir. TS 13298'de bu özellikle vurgulanmıştır. Standarda bakıldığında fon, alt fon, seri şeklinde bir şema ortaya koymaktadır." Bu bakımdan K3 ile K2'nin görüşleri örtüşür niteliktedir. Yine K3, "Yanlış kullanımlara bakıldığında fizikselde de yanlışlar yapılabildiğine" dikkat çekerek, "Çok sayıda kurumda [elektronik belgede de] bozuk olan fon ve seri yapısıyla karşılaşılabilceğini" ayrıca vurgulamıştır. K4, "E-belgelerin oluşum şeklinin fizikselde farklı olduğunu" açıklarken, "Dosya, belge, alt seri, serinin fizikselde oluşturulduğunu, ancak bu durumun elektronikte her zaman mümkün olmadığını" belirtmiştir. "Mesela serinin tanımlandığını, ancak alt serinin tanımlanmamış olduğunu" dile getirmektedir. "Bu durumun da esasında kullanıcıyla alakalı olduğunu, ancak kullanım alışkanlığının değişmesiyle ilişkili olarak bazı kullanılmayan tanımlamaların olabileceğine" dikkat çekmiştir. K8 ise "E-belgelerin şu anda tanımlama düzeylerini etkilemediğini ancak gelecekte tümüyle elektronik belgeye geçildiğinde mutlaka etkileyeceğini" ifade etmiştir. Katılımcının bu görüşünden tanımlama düzeyinin e-belgeye kayacağı kanaati oluşmuştur. Bu durumun önemli bir sebebi e-belgelerin EBYS'den üstverileriyle beraber devredilmeleri olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Yeni teknolojik özelliklere sahip elektronik belgeler birçok açıdan fiziksel taşıyıcılardan farklılık arz eder. Üretilme koşullarından düzenleyenin kimlik tespitine, dağıtımından dosyalanıp arşivlenmesine kadar bu farklılıklar, bilinen düzenleme anlayışlarının tekrar gözden geçirilmesine, aynı zamanda yeni tanımlama alanlarının açılmasına neden olmuştur. Kâğıt taşıyıcılara göre farklı entelektüel nitelemeler olan bu alanlar, e-belgeler arşiv malzemesi oldukları dönemde de gereken özelliklerdir. Bunlar, entelektüel kontrol için arşivcilerin yeni anlayışlar geliştirmesini gerektirirken kullanıcılar için bilinmesi gereken yeni erişim kanallarıdır.

Teknolojik bir taşıyıcıda bulunan bu özellikler, e-belgelerin değişken ve kırılgan yapıları ile üretildikleri teknolojiye göre kendine özel formatlarından ortaya çıkmaktadır. Yeni nesil elektronik taşıyıcıların bu özelliklerden dolayı e-belgelerin düzenlenmesinde değişimlerin yaşanabileceği görülmüştür. Konu uzmanları ve uygulamacılarla yapılan saha çalışmasında, e-belgelerle alakalı arşiv uygulamalarının her ne kadar prensip bakımından kâğıt gibi geleneksel taşıyıcılarla aynı olduğunun düşünüldüğü dile getirilse de e-belgelerin üretilmelerinden kaynaklanan karakteristik yapılarından dolayı yeni yaklaşımlar gerektireceği görülmüştür. Bu bağlamda düzenlemedeki ayrışma noktasının "format", "koruma-güvenlik", "çalışma teknikleri", "kolay kopyalanabilir, taşınabilir ve depolanabilir özelliği" ile "ortam-mekân farklılığından" kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Provenans ilkesinin arşivlenen e-belgelerin düzenlenmesinde etkisini koruyup korumadığı öne çıkan bulgulardan biri olmuştur. Arşivlenen klasik taşıyıcılarda olduğu gibi e-belgelerde de doğdukları kaynağa yani provenansa göre düzenleme esastır. Kaynağa göre düzenleme, bir arşiv koleksiyonunda fonu oluşturan bilgi kaynakları arasında fonksiyona dayalı organik bağın koparılmadan devam ettirilmesidir. Özellikle organik bağın koparılmadan arşiv prensiplerine göre düzenleme işlemleri, belgelerin delil vasfını güçlendirmektedir. Bu vasfın korumasında ve devamlılığında kaynağa göre düzenleme oldukça etkili bir yöntemdir. Bu durum arşivlenen e-belgelerin delil özelliğini güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda belge ile onu oluşturan idari organları kuvvetli bağlarla ilişkilendirir. Böylece belge yöneticisini ve arşivciyi doğru kontekst üzerinde mantıksal düşünmeye yöneltir. Saha çalışmasında irdelenen bu konuyla ilgili olarak provenansın e-belgelerin düzenlemede etkinliğini muhafaza ettiği görülmüştür. Bir yönüyle e-belgelerin değişken yapısının disiplin altına alınıp kontrol edilmesi için kaynağa göre düzenleme ilkesinin geçerliliğini koruyacağı söylenebilir. Özellikle bir e-belgenin ilk üretildiği formatı ile arşive devredildiğindeki durumu farklı olabilmektedir. Bundan dolayı provenans gibi organik bağ, belge bütünlüğü ve aidiyet zinciri şeklindeki ilkelerin de e-belgelerin yaşam döngüsündeki değişiklikleri takip etmeye önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dijital taşıyıcılar kolay çoğaltılabilir ve transfer edilebilir özellikleri sebebiyle aynı anda birden çok fonksiyon kapsamında sürece dâhil olabilir ve birbirinden farklı konu ya da vaka dosyaları ile aynı anda ilişkilendirilebilir. Bu durum, bir e-belgenin organik bağı kopuk hâlde alakasız işlerle de ilişkilendirilmesi sonucunu doğurabilir. Organik bağı koparılmış elektronik malzemelerin arşiv işlemleri de riskli hâle gelir. Böylece e-belgelerin belge hiyerarşisindeki ilişki ağını kurmanın, aynı zamanda provenans ve asli düzene saygı ilkelerini korumanın her zamankinden daha önemli olduğu anlaşılmıştır.

Yapılan görüşmelerde arşivlenen e-belgelerin yönetimiyle alakalı prosedürlerin yetersiz olduğu dile getirilerek, bu olumsuz durumun sürdürülebilirlikle alakalı olarak uzun dönemde riskler oluşturacağı belirtilmiştir. Çünkü sahada çalışanların iyi niyetli gayretlerine rağmen bu prosedürlerin teknolojik taşıyıcıların nasıl yönetilmeleri gerektiğiyle alakalı uygulamaya dayalı kurallar barındırmadığı düşünülmektedir. Her ne kadar TS 13298 Elektronik Belge ve Arşiv Yönetimi Standardı bulunsu da teknik kriterlerin daha ayrıntılı hâle getirildiği vaka çözümlemeli güncel yeni teknik dokümantasyona ihtiyaç olduğu açıktır. E-belgelerin arşiv işlemlerine özel geliştirilmesi gereken prosedürler olduğu anlaşılmaktadır. Bu prosedürler, e-belgelerin özgünlüğünün korunmasından dosyalanmasına, kaynağa göre sınıflandırılmasından üstveri alanlarının neler olacağına kadar çeşitli konuları açıklayan teknik rehber ve standartlar olabilir.

E-belgelerle geleneksel olanların düzenlenmesinde farklılıklar bulunduğunu düşünen katılımcıların görüşleri, bu durumun teknoloji kaynaklı taşıyıcı ortam ve özellikler, bu özelliklerden kaynaklanan üstveriler, ortam/mekân farklılığı ve uluslararası düzenleme prensibi olan provenans gibi temalar üzerinde toplanmaktadır. Üretilip kullanılmaları, transfer edilip uzun süre muhafaza edilmeleri sırasında e-belgelerin geleneksel olanlara göre yeni teknik-teknolojik araç ve bilgi gerektirmeleri, onların düzenlenme şeklini de etkilediği ileri sürülebilmektedir. Ayrıca katılımcılar, düzenlemede belge varlığından daha çok onu tanımlayan ve erişim kanalı olan üstverilere dikkat çekmişlerdir. Bu açıklamalara göre e-belgelerin üstveri alanları ile birlikte doğması ve bu alanların belgeyle birlikte arşive transfer edilmesi böylece hem güncel sahadaki hem de arşivde bir bütün oluşturması öne çıkmaktadır. İş yapma metodlarının değişmesine karşın kaynağın korunması, orijinal düzen ve belge hiyerarşisi gibi temel yaklaşımların aynı olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Öyle anlaşıyor ki belgenin taşıyıcı ortamı değişse de kaynağa göre düzenleme düşüncesi varlığını her zaman koruyacak gibi gözükmektedir.

E-belgelerle geleneksel olanlar arasında tanımlama farklılıklarının olduğunu belirten katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde, bunun format bilgisi, üstveri setleri ve teknolojik özellikler gibi hususiyetlerden doğduğu

anlaşılmaktadır. E-belgelerin üretilmeleri ve sahip oldukları format, uluslararası sertifikaya sahip ürün standartlarında bulunduğundan arşiv malzemesi olduklarında nitelermelerinin de uluslararası tanımlama standartlarına göre olması gerektiği değerlendirilmektedir.

Sonsöz olarak, arşivlenen e-belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanması bağlamında incelenen bu çalışmada, kurumların e-belgelerin entelektüel kontrolünü etkileyen durumlarla henüz yeteri kadar karşılaşmadıkları anlaşılmıştır. Bu durumun e-belgelerin arşiv malzemesi olmayıp, EBYS'deki belge yönetimi kapsamındaki depolama ve muhafaza koşullarının arşiv gibi görülmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. EBYS'lere, güncel belgelerin yönetimi yanı sıra bir arşiv mekanizmasıymış gibi anlam yüklendiği görülmüştür. Belge ve dosyalar tasfiyeye tabi tutulup henüz arşiv malzemesi oldukları kesinleşmediği hâlde, örgütün veri depoları e-kurum arşivi gibi değerlendirilmektedir. Haliyle kurumların bilgi işlem birimlerinde güncel belgelere yönelik üretilen çözümlerin, belgeler uzun süre depolandıkları dönemde de kullanılabileceği düşüncesi yaygındır. Oysa yürütülen bu uygulamalar, çoğunlukla belgelerin anlık erişim ve kullanımıyla alakalıdır. Bunların uzun dönem kalıcı olup olmadığı çok da belirgin değildir. Tüm bunlara ek olarak blokzincir ve yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin e-belgelerin entelektüel kontrolünün sağlanmasında kullanılması gerçek vakalar göz önünde bulundurularak incelenmelidir.

Kaynakça

- Arşivcilik terimleri sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca karşılıklarıyla* (1995). Çev. Bekir Kemal Ataman. İstanbul: Librairie de Pera Yayınları.
- Bountouri, L. (2017). *Archives in the digital age standards, policies and tools*, United Kingdom [Birleşik Krallık]: Chandos Publishing.
- Brunton, P. ve Robinson, T. (1993). Arrangement and description. *Keeping Archives*. Ed. Judith Ellis, 2.bs. Melbourne [Australian], The Australian Society of Archivists.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, O., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çiçek Akgün, A. ve Çiçek, N. (2022). Dijital çağda değişen belge olgusunun arşivcilikte düzenleme ve tanımlamaya etkisi: Literatüre dayalı bir inceleme. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*. (17), 33-58. Doi: 10.26650/bba.2022.17.1127615
- Çiçek, A. (2022). *Dijital çağda değişen belge olgusunun geleneksel arşiv düzenleme ve tanımlama uygulamalarına etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi], İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çiçek, N. (2005). Arşiv belgelerinin türünün belirlenmesinde form özelliklerinin kullanılması. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(4), 1-18.
- Çiçek, N. (2023). *Elektronik belge yönetimi*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Dearstyne, B.W. (2001). *Arşivsel girişim: modern arşivcilik ilkeleri, uygulamaları ve yönetim teknikleri*. Çev. Mustafa Akbulut, Oğuz İcimsoy, İstanbul: [yy.yok].

- Dewey, M. (1993). *Dewey Onlu Sınıflandırma ve Bağlantılı Dizin: 20. Basımın Türkçe çeviri ve uygulaması*. Ed. Uğur Okuman, Çev. F. Nil Ayhan, Ankara: Milli Kütüphane.
- Duff, W., Craig B. ve Cherry J. (2004). Historians' use of archival sources. *Publ Historian*, 26, 7-22.
- Duranti, L. (2001). The impact of digital technology on archival science. *Archival Science*, 1(1), 2001, 39-55.
- Duranti, L. ve Franks, P. C. (2015). *Encyclopedia of archival science*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Gökçe, O. (2006). İçerik analizi: Kuramsal ve pratik bilgiler. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hamill, L. (2017). *Archival arrangement and description: Analog to digital*. Maryland [Amerika]: Rowman ve Littlefield.
- Hashim, L. B. ve Mokhtar, W. N. H. W. (2012). Preparing new era librarians and information professionals: Trends and issues. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(7), 151-156.
- IBM. (2012). *TAKMI: Bringing order to unstructured data* 01 Kasım 2023 tarihinde <http://www.ibm.com/ibm/history/ibm100/us/en/icons/takmi/>, adresinden erişildi.
- International Council of Archives. (2023). *ICA-EGAD: Expert group on archival description*. <https://www.ica.org/app/uploads/2023/12/RiC-CM-1.0.pdf>, 19 Ağustos 2024.
- International Council of Archives. (2023). *Records in contexts conceptual model: Version 1.0*. (Çevrimiçi), <https://www.ica.org/app/uploads/2023/12/RiC-CM-1.0.pdf>, 05 Şubat 2024.
- Keitel, C. (2018). *Zwölf Wege ins Archiv: Umriss einer offenen und praktischen Archivwissenschaft*, Stuttgart: Franz-Steiner-Verlag.
- Lemieux, V. L. (2015). Visual analytics, cognition and archival arrangement and description: studying archivists' cognitive tasks to leverage visual thinking for a sustainable archival future, *Archival Science: International Journal on Recorded Information*. 15(1): 25-49, <https://doi.org/10.1007/s10502-013-9212-y>
- Meehan, J. (2009). Making the leap from parts to whole: Evidence and inference in archival arrangement and description, *The American Archivist*, 72(1), 72-90.
- Michetti, G. vd. (2019). "Role and meaning of arrangement and description in the digital environment", Intellectual control. *Trusting Records in the Cloud* (içinden). Ed. Luciana Duranti ve Corinne Rogers, London: Facet, 155-177.
- Millar, L. A. (2017). *Archives: Principles and practices*. 2.bs., London [Londra], Facet Publishing.
- Moss, M., Thomas, D. ve Gollins, T. (2018). Artificial Fibers-The Implications of the Digital for Archival Acces. *Front Digit Humanit*. 5(20), 1-9. [doi.org/ 10.3389/fdigh.2018.00020](https://doi.org/10.3389/fdigh.2018.00020)
- Mosweu, O. ve Ngoepe, M. (2021). Trustworthiness of digital records in government accounting system to support the audit process in Botswana. *Records Management Journal*, 31(1), p.89-108. <https://doi.org/10.1108/RMJ-11-2019-0069>.
- Özdemir Şahin, L. (2020). Archives in the digital age: The readiness of the Turkish generation Z for the challenge. *Arşiv Dünyası*, C.7, No:1, 1-14.

- Özdemir, L. (2017). İngiliz Milli Arşivinin yeni stratejilerinin gözden geçirilmesi: Yenilikçi arşiv modeli. *E-Beyas 2019 Sempozyumu: Bilgi Sistemleri ve Bilişim Yönetimi: Beklentiler ve Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Bahattin Yalçinkaya vd., Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Özdemirci, F. (2019). Milli e-arşiv bilgi sistemi ağı ve veri merkezi yapılanma önerisi: yenilikçi teknolojiler-yeni nesil arşivciler-yapay zekâ ve ötesi. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 2(2).
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem Akademi.
- Prom C., Rishel C. A., Scott-Schwartz, W., Fox K. J. (2007). A unified platform for archival description and access. *Proceedings of the 7th ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries* (içinden). New York, 157-166.
- Rukancı, F., Anameriç, H. ve Başar, A. (2023). *Arşiv terimleri sözlüğü*. İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Sağlık, Ö. (2022). *Elektronik belgelerin güvenilirliği*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Schellenberg, T. R. (1993). *Arşiv idaresi*. Çev. Necla İlemim, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Schellenberg, T. R. (1999). Arşiv düzenleme prensipleri. Çev. Oğuz İcimsoy, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*. S.1, 102-111.
- Scholz, M. (2021). *19 Şubat 2021 tarihinde yapılan görüşme*. Potsdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilişim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.
- Society of American Archivists. (2023). "Context". 01 Aralık 2023 tarihinde <https://dictionary.archivists.org/> adresinden erişilmiştir.
- Spiro, L. (2009). *Archival management software: A report for the council on library and information resources*, Council on Library and Information Resources Washington, D.C.
- Süleymanoğlu, F. E. (1997). *Arşivlerde provenans sistemi'nin ortaya çıkışı, gelişimi ve uygulanması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şentürk, B. (2017). Provenans ve orijinal düzene saygı prensiplerinin arşiv malzemesinin düzenlenmesi ve tanımlanması açısından gerekliliği. *Bilgi ve Belge Yönetimi Kurumsal Yaklaşımlar*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Şentürk, B. (2019). *02 Aralık 2019 tarihinde yapılan görüşme*. Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Öğretim Üyesi.
- Şentürk, B. (2021). *Arşivcilik: Geçmişin izlerinden geleceğin pusulalarına*. İstanbul: Hiperyayın, 2021.
- Tonta, Y. (2012). Bilgi sınıflama, bilgi düzenleme ve bilgi erişim. Prof. Dr. K. Gülbün Baydur'a Armağan. Ed. Özgür Külcü, Tolga Çakmak ve Nevzat Özel, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Türk Standartları Enstitüsü [TSE]. (2015). *13298 Elektronik Belge Yönetim Sistemi Standardı*. Ankara, TSE.

- Yalçınkaya, B. (2014). *E-devlet üstveri standardının oluşturulması ve Türkiye için modellenmesi*. Marmara Üniversitesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul.
- Yalçınkaya, B. (2017). Arşiv malzemesinin tanımlanmasında sürdürülebilirlik: Ulusal ve uluslararası standartların analizi, 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*, 20-24 Kasım 2017, İstanbul.
- Yalçınkaya, B. (2019). Değişen paradigmada dijital arşivler. *Bilgi merkezleri: kütüphaneler, arşivler, müzeler*. Ed. Mehmet Ali Akkaya ve Hüseyin Odabaş, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, J. (2014). Archival representation in the digital age. *Journal of Archival Organization*, 10(1), 45-68, doi: 10.1080/15332748.2012.677671